

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

**ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ
НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ**

Практикум

Житомир
2025

УДК 165.6/.8: 167/168

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (Протокол № 13 від 27 червня 2025 року).

Схвалено кафедрою філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка (Протокол № 19 від 12 червня 2025 року).

Укладач:

Ковтун Наталія – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології (Житомирський державний університет імені Івана Франка).

Рецензенти:

Панчук Ірина – доктор філософських наук, доцент, декан факультету історії, політології та міжнародних відносин (Рівненський державний гуманітарний університет);

Утюж Ірина – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін (Запорізький державний медико-фармацевтичний університет);

Соколовський Олег – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та політології (Житомирський державний університет імені Івана Франка).

Епістемологія та методологія наукового пізнання: практикум / укладач: Наталія Ковтун. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 112 с.

УДК 165.6/.8: 167/168

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2025

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	3
ВСТУП.....	4
Компетентності та програмні результати вивчення освітньої компоненти «Епістемологія та методологія наукового пізнання»....	5
Інформаційний обсяг освітньої компоненти.....	8
Навчально-тематичний план дисципліни	16
Тематика практичних занять, ключові поняття, завдання до індивідуальної та самостійної роботи.....	17
Творчі завдання до курсу	47
Тестові завдання до курсу	53
Екзаменаційні питання	83
Короткий термінологічний словник.....	86
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	110

ВСТУП

Практикум для вивчення освітньої компоненти «Епістемологія та методологія наукового пізнання» для підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового рівня) рівня вищої освіти галузі знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки спеціальності В10 Філософія складений для реалізації освітньо-наукової програми «Соціальна філософія та філософія історії». У межах курсу розкривається генеза та тенденції розвитку наукового пізнання, етапи та ідеали, форми, методи, принципи та ціннісні настанови процесу наукового пізнання.

Ключові завдання освітньої компоненти «Епістемологія та методологія наукового пізнання»: забезпечити теоретичний та практичний рівень готовності аспіранта до проведення наукових досліджень на основі вивчення принципів, рівнів, форм та методів науково-дослідницької діяльності, що, в свою чергу, базується на знаннях про загальні закони розвитку як світу, так і процесу пізнавальної активності суб'єкта; сформувати у здобувачів освіти ключові етичні принципи проведення наукових досліджень, які базуються на засадах гуманізму, біофільності та толерантності.

Предметом ОК Епістемологія та методологія наукового пізнання є аналіз генези і сутності ключових принципів, рівнів, форм і методів наукового пізнання: ознайомлення аспірантів з методологічними основами наукових досліджень, вивчення ними конкретних методів і методик наукового пізнання та способів їх репрезентації під час підготовки дисертаційної роботи.

Міждисциплінарні зв'язки освітньої компоненти: «Актуальні проблеми сучасної філософії», «Сучасна система наукової інформації, наукометрія, трансфер технології та управління науковими проектами».

Метою реалізації освітньої компоненти «Епістемологія та методологія наукового пізнання» є забезпечення теоретико-практичної підготовки здобувачів щодо оволодіння епістемологічними та методологічними засадами дослідницької діяльності у контексті виявлення сутності, структури та ідеалів, норм та цінностей, функцій та особливостей наукового пізнання.

КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Мета вивчення освітньої компоненти: забезпечення теоретико-практичної підготовки здобувача щодо оволодіння епістемологічними та методологічними засадами дослідницької діяльності у контексті виявлення сутності, структури та ідеалів, норм та цінностей, функцій та особливостей наукового пізнання.

Основними завданнями вивчення освітньої компоненти є: забезпечити теоретичний та практичний рівень готовності аспіранта до проведення наукових досліджень на основі вивчення принципів, рівнів, форм та методів науково-дослідницької діяльності, що, в свою чергу, базується на знаннях про загальні закони розвитку як світу, так і процесу пізнавальної активності суб'єкта; сформувати у здобувачів освіти ключові етичні принципи проведення наукових досліджень, які базуються на засадах гуманізму, біофільності та толерантності.

Компетентності та програмні результати навчання:

Компетентності

Змістовно освітня компонента спрямована формувати у здобувачів вищої освіти здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати комплексні проблеми у галузі філософії та гуманітаристики, у сфері професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, а також проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

ЗК 1. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 2. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 3. Здатність спілкуватися з науковою спільнотою українською та іноземною (англійською або іншою відповідно до специфіки спеціальності) мовами з метою презентації та обговорення результатів своєї наукової роботи в усній та письмовій формі.

ЗК 4. Здатність планувати і здійснювати комплексні дослідження, зокрема і в міждисциплінарних галузях, на основі системного наукового

світогляду із застосування сучасних інформаційних та комунікаційних технологій.

ЗК 5. Здатність дотримуватись етики досліджень, а також правил академічної доброчесності в наукових дослідженнях та науково-педагогічній діяльності.

ЗК 6. Здатність на основі системного наукового світогляду розробляти наукові проекти та керувати ними, складати пропозиції щодо фінансування наукових досліджень, реєстрації прав інтелектуальної власності

СК 1. Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у філософії та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з філософії та суміжних галузей.

СК 2. Здатність усно і письмово презентувати та обговорювати результати наукових досліджень українською та іноземною мовами, глибоке розуміння іншомовних наукових текстів за напрямом досліджень;

СК 3. Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у закладах вищої освіти, володіти сучасними методиками викладання.

СК 4. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми дослідницького характеру в сфері філософії, доказово й обґрунтовано викладати результати дослідження; брати участь в міжнародних програмах, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень на рівні світових європейських науково-освітніх стандартів.

СК 5. Здатність застосовувати методи філософського і міждисциплінарного дослідження, виявляти їх евристичні можливості та межі, використовувати релевантний дослідницький інструментарій.

СК 6. Здатність здійснювати науково-дослідницьку діяльність у сфері філософії та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках індивідуально та у науково-дослідних групах (колективах).

СК 7. Здатність дотримуватись етики досліджень, а також правил академічної доброчесності в наукових дослідженнях та науково-педагогічній діяльності.

ПРН 1. Мати передові концептуальні та методологічні знання з філософії і на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні останніх світових досягнень з відповідного напрямку, отримання нових знань та/або здійснення інновацій.

ПРН 4. Формулювати і перевіряти гіпотези; використовувати для обґрунтування висновків належні докази, зокрема, результати теоретичного аналізу, прикладних досліджень, наявні джерельні дані; аналізувати досліджувану проблему з урахуванням широкого інтелектуального та соціокультурного контекстів.

ПРН 5. Планувати і виконувати теоретичні дослідження з філософії та дотичних міждисциплінарних напрямів з використанням сучасного інструментарію, критично аналізувати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми.

ПРН 6. Глибоко розуміти загальні принципи та методи філософських наук, а також методологію наукових досліджень, застосувати їх у власних дослідженнях у сфері філософії та у викладацькій практиці.

ПРН 7. Уникати академічної недоброчесності у власних наукових дослідженнях та у сфері викладацької діяльності.

Аудиторні заняття проводяться у формі лекцій і семінарів у відповідності до змісту та ресурсу академічного часу, передбачених навчальною програмою та за методикою, що дає змогу організувати творчо-аналітичну та науково-пошукову роботу магістрантів як на заняттях, так і під час підготовки до них. **Позааудиторна самостійна робота** здобувачів займає 68 академічних годин. **На самостійне вивчення** виносяться теми і проблеми, доступні для освоєння здобувачами у зв'язку з попереднім ознайомленням при вивченні ряду навчальних дисциплін. Основні форми самостійної роботи: аналіз першоджерел і наукових текстів, підготовка робочих матеріалів (тези, конспекти, схеми), вирішення проблемно-пошукових і творчих завдань, формування глосарію та ін. Самостійна робота спрямовується на збір, підготовку, систематизацію і використання цих матеріалів на теоретичних семінарах, теоретичних та практичних конференціях, симпозіумах і форумах, під час підготовки дисертаційної роботи.

Оцінювання якості знань здійснюється у формах поточного і підсумкового тестування на електронних чи письмових носіях, виконання різних типів завдань в усній або письмовій формі.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Модуль 1: Теоретичні та аксіологічні засади епістемології та методології наукового пізнання

Епістемологія та методологія наукового пізнання як дисципліна, що вивчає проблеми відношення наукового знання до матеріальної і духовної сфер людського буття. Міфологія і релігія як форми пізнавальної діяльності. Специфіка релігійної форми пізнання. Наука й філософія та їх гносеологічні особливості. Проблема пізнавальної переваги науки щодо інших форм пізнавальної діяльності. Наукове знання у його формах, зв'язках і відношеннях як безпосередній предмет епістемології і методології наукового пізнання. Особливості предметного поля епістемології і методології наукового пізнання, її концептуальний апарат, функції, цілі та завдання. Наука як єдність пізнання і знання: гносеологічний та епістемологічний аспекти науки (демаркація понять «гносеологія» та «епістемологія»). Наука як особливий вид суспільного (духовного) виробництва: емпіричний та світоглядний аспекти наукової діяльності. Наука як соціальне явище (наука як діяльність, як система знання і як соціальний інститут). Поняття епістемології та методології наукового пізнання. Місце епістемології у системі соціокультурного знання. Ключові епістемологічні проблеми: проблема істини, співвідношення суб'єкта і об'єкта пізнання, проблема природи реальності, проблема парадоксів у пізнанні. Реалістичні, ідеалістичні, аналітичні, матеріалістичні, прагматичні, інтуїтивістські, змішані теорії пізнання.

Генезис, соціокультурні передумови та основні етапи становлення наукового пізнання. Наукове дослідження у площині сучасної інформаційно-технологічної революції. Структура і динаміка наукового знання. Емпіричний та теоретичний рівні наукового пізнання, їх цілі, засоби, методи і результати. Метатеоретичні підстави наукової діяльності. Об'єктивність, конкретність і цілісність істини як ідеал наукового пізнання. Наукові революції та їх типологія.

Особливості та закономірності трансформації наукової діяльності у площині класичного, некласичного і постнекласичного етапів розвитку науки. Наукове пізнання у контексті зміни способів орієнтації людини в світі, діяльності по освоєнню навколишньої дійсності та способів досягнення гармонії в соціумі та в його взаємовідносинах з природою. Парадигми

космоцентризму, теоцентризму, антропоцентризму, біоцентризму та фізіоцентризму в історії розвитку науки. Становлення епістемології та методології наукової діяльності як особливої галузі філософського знання. Філософсько-наукова спадщина Дж. С. Мілля, О. Конта, Г. Спенсера, Л. Вітгенштейна, К. Поппера, І. Лакатоса, Т. Куна, П. Фейєрабенда. Епістемологія та методологія наукового пізнання про загальнокультурний і суспільний статус науки в контексті сучасних глобалізаційних процесів.

Епістемологічні принципи наукового пізнання: об'єктивності, конкретності, діалектики, практики, історизму. Принцип детермінізму як відображення закономірних й необхідних залежностей між різними процесами об'єктивної дійсності. Причинність, цілеспрямованість, системність як істотні атрибутивні ознаки детермінованості фізичних і духовних процесів. Принципи розвитку й історизму як основа наукового пізнання об'єкта дійсності у контексті послідовності, наступності, заперечення. Прогресистське і регресистське розуміння еволюції об'єкта наукового пізнання. Принцип причинності як основа взаємопов'язаності явищ.

Ключові критерії науковості: системність, раціональність, теоретичність, обґрунтованість та цілеспрямованість. Єдність критеріїв науковості, науково-технологічного прогресу й історичного розвитку людської цивілізації. Комплекси наукових дисциплін у площині різних підходів до формування наукової картини світу.

Епістемологічне розуміння суб'єкта та об'єкта наукового пізнання. Їх конкретно-історичний характер. Людина, індивід, особа, особистість як суб'єкти наукового пізнання. Соціальні група, соціальні спільнота і суспільство як суб'єкти наукового дослідження. Об'єктивна і суб'єктивна дійсність. Іntenціональність як атрибутивна ознака пізнавальної діяльності, суб'єктивність пізнання. Матеріальні й ідеальні об'єкти пізнання. Проблема співвідношення об'єкта і предмета наукового дослідження.

Науковий факт, наукова ідея, наукова проблема, наукова гіпотеза, наукова концепція, наукова теорія як магістральні форми наукового пізнання об'єктивної і суб'єктивної дійсності. Специфіка виявлення наукових фактів у науках природничого і гуманітарного циклу. Взаємозв'язок фактів і теорії у природничо-наукових і гуманітарних дисциплінах. Науковий інтерес і наукові факти у методології наукового дослідження. Факти як явища, події, процеси, форми руху матерії. Логіко-гносеологічна форма наукових фактів, фактофіксуючі судження, речення слова та ін.

Епістемологічне розуміння ролі ідеї в науковому пізнанні. Ідея як форма наукового пізнання. Проблема та концепція у структурі наукового дослідження. Проблема як відображення знання про незнання. Роль проблеми у процесі наукового дослідження. Форми проблем. Проблема як суб'єктивна форма відображення дійсності. Постановка і розв'язання проблеми. Еволюція проблеми в гіпотезу.

Гіпотеза та її роль у науковому пізнанні. Типологія гіпотез. Гіпотеза як форма розвитку наукового пізнання. Три шляхи еволюції гіпотез. Специфіка виявлення гіпотез у гуманітарному і природничо-науковому пізнанні. Концепція у структурі наукового пізнання. Концепція і провідна ідея у системі теоретичних і методологічних функцій науки.

Епістемологічні засади з'ясування сутності, структури і функцій наукової теорії. Типологія теорій. Емпіричні і теоретичні теорії. Структура наукової теорії в інтерпретації К. Поппера. Наукові теорії і наукові революції.

Науково-технічна революція та критерії науково-технічного прогресу. Четверта індустріальна революція (Industry 4) та її вплив на розвиток цивілізації. Еволюція наукового пошуку та соціальна відповідальність науковця. Проблема цінності людського життя. Біоетика як іманентна схильність людини (М. Рюз, Е. Уїлсон). Епістемологічне розуміння біоетики у контексті визначення межі, міри і заборони втручання в природу, у світ живого. Медична етика у площині співвідношення здоров'я і хвороби, норми і патології. Соціальні і біологічні аспекти людського буття.

Турбота про Іншого в інтерпретації М. Хайдеггера та М. Бубера. Співвідношення піклування про себе та турботи про Іншого. Гуманістичний зміст біоетики. Епістемологічне розуміння етичних дилем у сучасній науковій парадигмі. Біоетика як основа становлення і дотримання фундаментальних людських цінностей. Право на життя і право на гідність. Етичні та філософські проблеми евтаназії. Етичні виміри новітніх біотехнологічних практик (генна інженерія, клонування, трансплантологія тощо). Етика медичного дослідження та відповідальність науковця. Наука і медицина: сфера виявлення гуманізму чи бізнес середовище.

Сцієнтизм і антисцієнтизм у площині реалізації свободи наукового пошуку. Епістемологічна проблема діалектичної єдності істинності і цінності наукового знання. Етичні й естетичні критерії наукового пошуку. Ключові концепції етосу науковогодослідження. Етичні засади класичної науки у контексті ідей Р. Мертона. Категоричний імператив І. Канта у площині свободи

наукового пошуку науковця. Моральний імператив науки Р. Мертона. Етичні засади розвитку сучасної науки Дж. Зеймена.

Епістемологія про роль вченого у науковій парадигмі епохи традиційного, індустріального й постіндустріального суспільства. Особистісні мотивації і світоглядно-ціннісні орієнтації вченого. Свобода волі і свобода наукового пошуку. Свобода наукового дослідження і відповідальність науковця перед суспільством. Академічна доброчесність. і суспільство. Вчений і влада. Гуманізація наукової діяльності та актуалізація соціальної відповідальності вченого як основа епістемологічний практик в ситуації четвертої індустріальної революції. Людина у світі роботів та автоматизованих систем.

Модуль 2. Методологічні підстави науково-пізнавальної діяльності

Епістемологічний статус емпіричної філософії XVII ст. (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк) та формування науки сучасного типу. Передумови переосмислення завдань філософії і науки в XVI – XVII ст. у контексті переходу до епохи індустріалізму, раціонального суспільства, раціоналістичного світогляду й експериментального природознавства. Емпіризм і раціоналізм як магістральні епістемологічні парадигми.. Вчення Ф. Бекона про науку і науковий метод, Т. Гоббса – про пізнання і суспільство, Дж. Локка про пізнавальні можливості людини і теорію суспільного договору.

Зasadничі критерії емпіричної методології наукового аналізу: валідність, діагностична сила, надійність, репрезентативність. Спостереження як систематичне цілеспрямоване, спеціально організоване пізнання предметів і явищ об'єктивної дійсності. Вимірювання у контексті визначення числового значення величини за допомогою одиниці виміру. Порівняння як процес зіставлення предметів або явищ дійсності з метою встановлення подібності чи відмінності між ними, а також знаходження загального, притаманного, що може бути властивим двом або кільком об'єктам дослідження. Експеримент у структурі апробації досліджуваних явищ. Спостереження як метод пізнання об'єктивної дійсності. Критерії процедури спостереження. Індукція та верифікація у структурі наукового дослідження. Епістемологічний статус вимірювання, порівняння і узагальнення як емпіричних методів дослідження.

Епістемологія про вплив позитивізму, емпіріокритицизму, неопозитивізму, постпозитивізму на розвиток наукового пізнання. Еволюція розуміння наукової діяльності у постпозитивізмі. Проблема принципів наукової раціональності. Раціоналістські підходи до проблеми реконструкції історії. Співвідношення принципів верифікації і демаркації наукового пізнання у працях К. Поппера. Концепція розвитку наукового знання К. Поппера. Логічний емпіризм як основа епістемології К. Поппера. Принципи антиідуктивізму і фальсифікаціонізму у науковому пізнанні. Вчення про теорію як форму наукового пізнання. Класифікація теорій К. Поппера. Епістеміологічні засади концепту «трьох світів». Логічні засади соціального пізнання. Концепція «відкритого суспільства».

Методологія науково-дослідницьких програм І. Лакатоса у площині наукового пізнання сучасності. Структурно-функціональні особливості науково-дослідницьких програм в інтерпретації І. Лакатоса. Способи раціональної реконструкції історичного і наукового знання. Концепція зміни наукових парадигм та «наукових революцій» Т. Куна. Епістемологічне розуміння наукової парадигми і наукового співтовариства. Сутнісні виміри «нормальної науки». Феномен наукових аномалій та кризи в науці. Наукові революції та їх сутнісні ознаки. Прогрес і регрес у науковому знанні.

Методологічний плюралізм і концепція теоретичного реалізму П. Фейєрабенда. Критика кумулятивістського підходу до розуміння процесу розвитку науки. Методологічний антинормативізм. Протистояння наукового методу і прогресу наукового пізнання. Епістемологічний принцип неспівмірності наукової теорії та проліферації. Принципи анархізму у процесі наукового дослідження.

Епістемологічний статус раціоналістичної філософії XVII ст. (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц) на становлення науки сучасного типу. Дедукція як магістральний спосіб пізнання у раціоналістичній методологічній парадигмі. «Інтелектуальна інтуїція» у структурі раціонального пізнання. Правила наукового дослідження Р. Декарта. Метод як система прийомів практичного або теоретичного засвоєння дійсності. Теоретичні методи пізнання у структурі визначення системних закономірностей розвитку об'єктів та формулювання законів і закономірностей розвитку дійсності. Застосування абстрактних уявлень, ідей, концептів, положень як основа теоретичного способу пізнання дійсності.

Епістемологічні засади застосування методів аналізу, синтезу, індукції, дедукції, порівняння, формалізації, моделювання на теоретичному рівні

пізнання. Аналіз як спосіб теоретичного або практичного розкладання об'єкту пізнання. Класифікація предметів і явищ як особлива форма аналізу. Синтез як спосіб теоретичного або практичного з'єднання частин або сторін об'єкта в єдине ціле. Діалектична єдність аналізу і синтезу. Типологія аналізу і синтезу. Прямий (емпіричний) аналіз і синтез. Зворотний (елементарно-теоретичний) аналіз і синтез. Структурно-генетичний аналіз і синтез. Індукція як спосіб мислення від одиничного до загального. Індукція як метод визначення істотних сутнісних ознак предметів наукового дослідження. Роль індукції у виведенні вірогідного знання. Дедукція як спосіб мислення від загального до одиничного. Дедукція як метод визначення сутнісних ознак та змісту предметів наукового дослідження. Застосування концептуальних загальних наукових положень у процесі наукового пізнання. Роль дедукції у процесі отримання вірогідного достовірного знання.

Порівняння як спосіб зіставлення об'єктів наукового пізнання, предметів або явищ об'єктивної і суб'єктивної дійсності. Виділення загального і відмінного у структурі досліджуваних об'єктів у процесі наукового пізнання. Критерії порівняння. Вимірювання як форма порівняння. Формалізація як спосіб визначення ключових закономірностей явищ і процесів у знаковій формі, у формі формул або специфічних символів. Формалізація і моделювання предметів і явищ. Використання формалізації у площині вироблення штучної мови. Абстрагування як спосіб уявного відволікання від неістотних властивостей предметів, зв'язків і відношень між ними. Абстрагування як спосіб руху думки від чуттєвого до уявного і теоретичного. Види, способи і етапи абстрагування. Ототожнення, ізоляція, конструктивізація, метод актуальної нескінченності, метод потенційної здійсненності як особливі види абстрагування. Моделювання як опосередкований метод наукового дослідження. Модель як система, що заміщує об'єкт пізнання. Класифікація моделей: інтуїтивні, фізичні, математичні, знакові, віртуальні, функціональні, структурні, природні, природні. Зміна параметрів моделей як основа наукового дослідження. Структура та етапи моделювання.

Епістемологічна природа методу порівняльного аналізу у системі наукових досліджень. Метод порівняльного аналізу у сфері соціальних наук використовується у працях Аристотеля, Н. Макіавеллі, Ш. Монтеск'є, А. Токвіля, О. Конта, А. Тойнбі, К. Ясперса. Ш. Монтеск'є і порівняльний аналіз природно-географічних і соціокультурних умов різних цивілізацій.

Види порівняльного аналізу: морфологічне, субстанційне, міфологічне, інтегральне, темпоральне та еволюційне порівняння.

Структурно-функціональний аналіз у структурі методології соціально-гуманітарних досліджень (К. Леві-Стросс, В. Пропп, М. Фуко). "Структурна лінгвістика" Ф. де Соссюра як основа структуралізму. Мова як семіотична система. Дуальна природа мови як об'єкту пізнання. "Структурна антропологія" К. Леві-Стросса. Діалектична єдність структури культури і структури мови. Антропологія й універсальні структурні принципи знакових систем. Структурна методологія у площині праць В. Проппа. Семіотична універсальність як категоричний імператив соціогуманітарного знання. Проблема «розриву» в європейській культурі як об'єкт дослідження М. Фуко. Епістемі М. Фуко як універсальні історичні структури знання: мова як річ серед речей, мова як засіб рефлексії думки, мова як автономна сила.

Методологія герменевтичного аналізу у науках гуманітарного циклу. Походження герменевтики. Історичні форми герменевтики. Герменевтика у площині давньогрецької і давньоримської риторики, біблійної екзегетики. Поняття інтерпретації і розуміння. Принципи «універсальної герменевтики» Ф. Шлейєрмахера. Правило герменевтичного кола. Проект філософської герменевтики Г. Гадамера. Співвідношення гуманітарних і природничих наук у контексті герменевтики В. Дільтея. Завдання герменевтики і філософські апорії В. Дільтея. Принципи «герменевтики фактичності» М. Гайдеггера. «Мова як домівка буття» у філософії М. Гайдеггера. Правило герменевтичного кола і герменевтичного трикутника в інтерпретації Г. Гадамера. Праця «Істина і метод» Г. Гадамера.

Епістемологічний статус методу системного аналізу у системі гуманітарних досліджень. Рівні системності у площині цілеспрямованої діяльності (механізація, автоматизація, кібернетизація, роботизація). Структурна схема системи. Функціональний підхід до опису системи. Структурний підхід до опису системи. Типи класифікацій систем (за типологією змінних і операторів систем, за типологією цілей, за типологією генеалогії, за типологією способів управління). Етапи системного аналізу: постановка проблеми, вироблення завдань, формулювання критеріїв, генерування альтернатив. Синергетична методологія дослідження у природничо-наукових і гуманітарних дисциплінах (Г. Хакен, І. Пригожин, І. Стенгерс). Відкриті і закриті системи. Феномен самоорганізації у відкритих (дисипативних) системах. Неврівноваженість, нестійкість і нелінійність у розвитку відкритих систем. Порядок і хаос. Флуктуація. Біфуркація. Нелінійність у соціальному середовищі.

Ймовірність, випадковість і багатомірність соціальних систем. Атракторність у соціальних системах.

Епістемологія про феноменологічну методологію науки. Теоретичні підстави феноменології. Феномен і сфера об'єктивного в інтерпретації Дж. Локка, Дж. Берклі, Д. Г'юма, І. Канта. Неоднозначність розуміння поняття феномену у феноменології. Концепти інтенціальності, інтесуб'єктивності і життєвого світу в інтерпретації Е. Гуссерля. Розуміння Іншого і Чужого у феноменології. Феноменологія у парадигмі гуманітарного, зокрема філософського знання. Феноменологічна редукція. Рівні феноменологічної редукції. Феноменологія тілесності М. Мерло-Понті. Характеристики тілесного буття людини. Феноменологія повсякденності. Інтуїтивізм і його внесок у розвиток науки. Феномен інтуїції у процесі пізнання. Структура інтуїтивного акту. Інтуїтивізм А. Бергсона. Співвідношення творчого пориву і інтуїції. Чуттєва, містична й інтелектуальна інтуїція в інтерпретації М. Лоського. Інтуїтивізм у контексті фрейдизму і неофрейдизму.

Методологічний плюралізм у філософії постмодернізму. Критика центру і структурності структури Ж. Дерріди. Людини як світ і людина як текст у філософії Ж. Дерріди. Проблема деконструкції у структурі наукового пізнання. Дискретність історії, проблема влади і принцип «децентрації суб'єкта» у філософії М. Фуко. Феномен без структурності бажань, сингулярність і біологізація бажань, «шизоаналіз» у постмодернізмі Ж. Дельоза. Постмодерний аналіз тесту Р. Барта. Концепт «смерті автора» та його вплив на сучасну теорію пізнання.

СТРУКТУРА ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Назви тем	Кількість годин											
	Денна /вечірня форма						Заочна форма					
	Всього	У тому числі					У тому числі					
		Лекції	Практичні/Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття	Всього	Лекції	Практичні/Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття
Модуль 1: Теоретичні та аксіологічні засади епістемології та методології наукового пізнання												
Тема 1. Предмет епістемології та методології наукового пізнання.	10	2	2		6							
Тема 2. Генеza та тенденції розвитку епістемології та методології наукового пізнання.	10	4	2		4							
Тема 3. Принципи та критерії наукового пізнання. Суб’єкт і об’єкт у структурі пізнавального процесу.	10	2	2		6							
Тема 4. Епістемологічні засади форм наукового пізнання.	10	2	2		6							
Тема 5. Філософсько-етичні проблеми в епістемологічній парадигмі наукового пізнання. Академічна доброчесність.	10	2	2		6							
Тема 6. Епістемологічні підходи до вирішення проблеми свободи наукового пошуку та соціальної відповідальності науковця.	10	2	2		6							
Разом за модулем 1	60	14	12		34							
Модуль 2: Методологічні підстави науково-пізнавальної діяльності												
Тема 7. Емпірична методології наукового пізнання.	12	2	2		8							
Тема 8. Емпіризм і емпіріокритицизм у позитивістській парадигмі наукового пізнання.	12	2	2		8							
Тема 9. Раціоналізм і теоретичні методи наукового дослідження.	12	2	2		8							
Тема 10. Діалектична єдність аналізу і синтезу у структурі наукового дослідження.	12	4	4		4							
Тема 11. Методологічний плюралізм у контексті феноменологічної і постмодерністської теорії пізнання.	12	4	2		6							
Разом за модулем 2	60	14	12		34							
Усього годин	120	28	24		68							

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ДО ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1: ПРЕДМЕТ ЕПІСТЕМОЛОГІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

1. Поняття епістемології та методології наукового пізнання. Місце епістемології у системі соціокультурного знання.
2. Ключові епістемологічні проблеми: проблема істини, співвідношення суб'єкта і об'єкта пізнання, проблема природи реальності, проблема парадоксів у пізнанні.
3. Реалістичні, ідеалістичні, аналітичні, матеріалістичні, прагматичні, інтуїтивістські, змішані теорії пізнання.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, герменевтичний метод, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

Ключові поняття: наука, філософія, гносеологія, епістемологія, методологія, істина, суб'єкт, об'єкт, істина, правда, хиба, раціоналізм, емпіризм.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. У чому полягає роль епістемології як наукової теорії пізнання.
2. Розкрийте розуміння міфології і релігії як форм пізнавальної діяльності.
3. У чому полягають емпіричний та світоглядний аспекти наукової діяльності?
4. Розкрийте системний характер проблеми істини в теорії пізнання.
5. Чи може бути прагматизм єдиним критерієм доцільності розвитку наукових проектів в умовах інформаційного суспільства?
6. Проаналізуйте інтуїтивістські теорії пізнання. У чому їх евристична цінність в умовах постіндустріалізму?

Основна література:

1. Добронравова Ірина. Практична філософія науки: збірка наукових праць. Суми: Університетська книга, 2017. 352 с.
2. Кузь О.М., Чешко В. Ф. Філософія науки : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.

3. Капіца В.Ф. Філософія науки: інноваційна методологія та епістемологія ноосферного зросту знань. Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2018. 731 с.
4. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. І.С. Добронравової (ч. 1), О.В. Руденко (ч. 2). Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с. https://dut.edu.ua/uploads/1_2033_56166122.pdf
5. Мондін Б. Епістемологія і космологія : підруч. системат. Філософії. Т. 2 / пер. з іт. Богдана Завідняка, Андрія Капустинського. Львів : Місіонер, 2022. 213 с.
6. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: "Новий Світ-2000", 2020. 209 с.
7. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. Київ: НУХТ, 2022. 385 с. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47687/1/MND.pdf>
8. Філософія науки: підручник / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 255 с.

Додаткова література:

1. Білецький І. П. Філософія науки: навч. посіб. Харків: ХНЕУ, 2005. 128 с.
2. Данильян О.Г. Дзьобань О.Г. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
3. Добронравова І. Сидоренко Л. Філософія та методологія науки : підручник для вищ. навч. закладів. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2008. 223 с.
4. Історія філософії. Словник / За ред. В. І. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
5. Ковтун Наталія. Методологія наукових досліджень. Навчально-методичний посібник. Видання 2-ге, доповнене і доопрацьоване. Житомир, 2024. 130 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/39719>
6. Лук'янець В.С. та ін. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури: Монографія. Київ, 2000. 304 с.
7. Мельничук М.І. Епістемологія неявного знання: становлення комунікативного підходу. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія»*, 2011. Випуск 210. С.12-17. <https://eprints.cdu.edu.ua/348/1/N210p012-017.pdf>
8. Малишена Ю. О. Епістемологічний вимір наукової істини. *Філософські проблеми гуманітарних наук: Альманах*. 2012. № 22. С. 67-70.

9. Малишена Ю.О. Концептуально-теоретичні засади соціальної епістемології. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.02 – діалектика і методологія пізнання. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. Київ, 2017. 208 с.
https://scc.knu.ua/upload/iblock/c8f/dis_Malyshena_Y_O.pdf
10. Малишена Ю. О. Соціальна епістемологія в філософській традиції. *Гілея: наук. вісн. : зб. наук. пр. ; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. К. : ВІР УАН, 2016. Вип. 112 (№ 9). С. 170-174.*
11. Новітня філософія науки: підручник для студ. філос. фак. ун-тів і аспірантів (для склад. канд. іспиту з філософії та філос.науки) / І.С. Добронравова, Т.М.Білоус, О.В.Комар. Київ: Логос, 2009. 244 с.
12. Токовенко О. С. Сучасна політична епістемологія: між постпозитивізмом і класичною гносеологією. *Грані. 2016. № 8 (136) серпень С.70-76.*
13. Основи методології та організації наукових досліджень / А. Є. Конверський (ред.). Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
14. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання. Львів, 2000. 296 с.
15. Ратніков В. С. Макаров З. Ю. Історія та філософія науки. Хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вінниця: Нова Книга, 2009. 411 с.
16. Рубанець О. М. Методологічні засади когнітивних досліджень. *Софія. Гуманітарно-релігійнознавчий вісник. № 2 (4). 2015. С.86-89.*
17. Рубанець О.М. Філософські проблеми наукового пізнання. Суми: Університетська книга, 2013. 229 с.
18. Русяєва Т. Г. Діалогова епістемологія в умовах сучасного розвитку науки. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. 2010. № 1. С. 95-98.*
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2010_1_25
19. Савицька І. М. Соціальна епістемологія як можливість розв'язання сучасних проблем наукового пізнання. *HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020. С.121-129.* <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1445606>
20. Самардак М. М. Філософія науки. Напрями, теми, концепції: навч. посіб. Київ: Парапан, 2011. 203 с.
21. Семенюк Е. П. Філософія сучасної науки і техніки: [підручник]. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

22. Фареник С. Логіка і методологія наукового дослідження. Київ: Вид. УАДУ, 2000. 340 с.
23. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. кол. Шинкарук В. І. Київ: "Абрис", 2002. 744 с.

Тема 2: ФОРМИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ СПЕЦИФІКА

1. Міфологія і релігія як форми пізнавальної діяльності. Специфіка релігійної форми пізнання.
2. Наука й філософія та їх гносеологічні особливості. Проблема пізнавальної переваги науки щодо інших форм пізнавальної діяльності.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, герменевтичний метод, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

Ключові поняття: наука, філософія, гносеологія, епістемологія, методологія, міфологія, релігія, релігійна віра, наукова віра, наукові революції, догматизм, анти догматизм, релятивізм, плюралізм.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Розкрийте розуміння міфології і релігії як висхідних форм пізнавальної діяльності людини.
2. У чому полягають особливості релігійної форми пізнання?
3. Розкрийте становлення філософії як теоретичної форми осмислення дійсності.
4. Чому наука як форма теоретичного осмислення дійсності сформувалася у Стародавній Греції?
5. Яку роль у становленні наукової форми пізнання відіграють принципи релятивізму, антидогматизму й плюралізму?
6. Чи можна розглядати науку як єдину безальтернативну форму об'єктивного відображення дійсності в умовах постіндустріалізму?

Основна література:

1. Капіца В.Ф. Філософія науки: інноваційна методологія та епістемологія ноосферного зросту знань. Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2018. 731 с.

2. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. І.С. Добронравової (ч. 1), О.В. Руденко (ч. 2). Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с. https://dut.edu.ua/uploads/1_2033_56166122.pdf
3. Мондін Б. Епістемологія і космологія : підруч. системат. Філософії. Т. 2 / пер. з іт. Богдана Завідняка, Андрія Капустинського. Львів : Місіонер, 2022. 213 с.
4. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: "Новий Світ-2000", 2020. 209 с.
5. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. Київ: НУХТ, 2022. 385 с. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47687/1/MND.pdf>
6. Філософія науки: підручник / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 255 с.

Додаткова література:

1. Артюх А. Міф і пізнання (маніфест когнітивної відносності). *Народна творчість та етнологія*. 2015. № 5. С. 48-58. http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTE_2015_5_8
2. Бойченко Т. О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІФОЛОГІЇ. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2023. С.4-7. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v041.2023.1> http://apfs.nuoua.od.ua/archive/41_2023/1.pdf
3. Вашкевич В. М. МІФОЛОГІЯ ТА ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПЕРСПЕКТИВИ. ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ. 2024. № 51(10-12), С.15-27. https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/47525/Vashkevich_15_27.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Гатальська С. М. Філософія культури : підручник. Київ: Либідь. 328 с.
5. Дарморіз О. Міфологія : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 248 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Darmoriz_Oksana/Mifolohiia.pdf
6. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містериї. К.: Основи, 2001. 113 с.
7. Ковтун Наталія. Методологія наукових досліджень. Навчально-методичний посібник. Видання 2-ге, доповнене і доопрацьоване. Житомир, 2024. 130 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/39719>
8. Леві-Строс К. Структурна антропологія. Київ: Основи, 2000. 387 с.

9. Mazur T. НАУКА І МІФ В ОСВІТІ: КОНТЕКСТ ОНТОЛОГІЧНОЇ РІВНОСТІ. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*, no. 1, Oct. 2019, pp. 50-54, <http://npo.kubg.edu.ua/article/view/192084>
10. Мартиненко О.П. ДІАЛОГ СУЧАСНОЇ НАУКИ ТА РЕЛІГІЇ (аналіз реакції В. Гінзбурга на ідеї, викладені в енцикліці Іоанна Павла II «Fides et Ratio»). *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. № 4. С.126-131.
11. Мельничук М.І. Епістемологія неявного знання: становлення комунікативного підходу. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія»*, 2011. Випуск 210. С.12-17. <https://eprints.cdu.edu.ua/348/1/N210p012-017.pdf>
12. Новітня філософія науки: підручник для студ. філос. фак. ун-тів і аспірантів (для склад. канд. іспиту з філософії та філос.науки) / І.С. Добронравова, Т.М.Білоус, О.В.Комар. Київ: Логос, 2009. 244 с.
13. Олексін Д. Міфологіка в неklasичних гуманітарних рефлексіях над міфом: методологічний аспект. *Українські культурологічні студії*. Том 2 № 13 (2023): С.36-42. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2035413>
14. Радзюн О. В. Наука і релігія: проблема співвідношення віри і знання. *Вісник Черкаського університету. Серія : Філософія*. 2015. № 11. С. 31-36. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuFil_2015_11_7
15. Рижко Л. В. Назад в майбутнє: міфологія Мегатехнологій. *Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження*. 2016. № 33. С. 294-303.
16. Рубанець О. М. Методологічні засади когнітивних досліджень. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. № 2 (4). 2015. С.86-89.
17. Рубанець О.М. Філософські проблеми наукового пізнання. Суми: Університетська книга, 2013. 229 с.
18. Христокін Г. Культурні форми буття філософії: типологічний аспект. Схід. 2015.
19. Христокін Г. Методологічний аспект взаємодії філософії та теології. *Мультиверсум*. 2020. № 1(2). С. 157-171.
20. Христокін Г. В. ТЕОЛОГІЯ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ТИП СОЦІО-ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ. 2019. Актуальні проблеми філософії та соціології. Том.25. С. 67-75.
21. Христокін Г. Специфіка християнської теології як форми релігійного знання: феноменологічний аналіз. *Практична філософія*. 2017. № 1. С. 144-150.

22. Фареник С. Логіка і методологія наукового дослідження Київ: Вид. УАДУ, 2000. 340 с.
23. Шашкова Л. О. Конструктивні підстави діалогу науки і релігії в сучасному контексті. *Вісн. Нац. авіац. ун-ту*. 2009. № 1. С. 96-100.
24. Юдкін І. Міфологія і евристика в теорії інтерпретації. *Культурологічна думка*. 2019. Том 15 (1). С.29-40.

ТЕМА 3: ПРИНЦИПИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ. ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТА І ОБ'ЄКТА ПІЗНАВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ.

1. Принципи наукового пізнання: об'єктивності, конкретності, діалектики, практики, історизму.
2. Об'єкт і суб'єкт наукового пізнання. Проблема співвідношення об'єкту і предмету наукового дослідження.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, герменевтичний метод, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

Ключові поняття: епістемологія, методологія, об'єктивність, суб'єктивність, конкретність, діалектика, практика, історизм, об'єкт, суб'єкт.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Яку роль відіграє принцип об'єктивності пізнання в природничих і гуманітарних науках?
2. Розкрийте значення принципу історизму в природничих і гуманітарних науках.
3. Проаналізуйте засадничі значення принципу практики в різних галузях наукового пізнання.
4. Розкрийте прогресистське і регресистське розуміння еволюції об'єкта наукового пізнання.
5. Порівняйте матеріальні й ідеальні об'єкти пізнання.
6. Проаналізуйте інтенціональність як атрибутивну ознаку пізнавальної діяльності суб'єкта?

Основна література:

1. Добронравова Ірина. Практична філософія науки: збірка наукових праць. Суми: Університетська книга, 2017. 352 с.

2. Кузь О.М., Чешко В. Ф. Філософія науки : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.
3. Капіца В.Ф. Філософія науки: інноваційна методологія та епістемологія ноосферного зросту знань. Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2018. 731 с.
4. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. І.С. Добронравової (ч. 1), О.В. Руденко (ч. 2). Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с. https://dut.edu.ua/uploads/l_2033_56166122.pdf
5. Мондін Б. Епістемологія і космологія : підруч. системат. Філософії. Т. 2 / пер. з іт. Богдана Завідняка, Андрія Капустинського. Львів : Місіонер, 2022. 213 с.
6. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: "Новий Світ-2000", 2020. 209 с.
7. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. Київ: НУХТ, 2022. 385 с. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47687/1/MND.pdf>
8. Філософія науки: підручник / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 255 с.

Додаткова література:

1. Білецький І. П. Філософія науки: навч. посіб. Харків: ХНЕУ, 2005. 128 с.
2. Данильян О.Г. Дзьобань О.Г. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
3. Добронравова І. Сидоренко Л. Філософія та методологія науки : підручник для вищ. навч. закладів. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2008. 223 с.
4. Йолон П.Ф. Тенденції розвитку сучасної методології науки. *Філософська і соціологічна думка*. 1995. № 7–8. С. 239–243.
5. Кирильчук В. Т. Проблема пізнавального відношення між суб'єктом і об'єктом. *Наукові записки*. Кіровоград: КНТУ, вип. 10, ч. II. С.275-277. <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/cd829b5a-02aa-406e-b147-62a30e6d3d91/content>

6. Ковтун Наталія. Методологія наукових досліджень. Навчально-методичний посібник. Видання 2-ге, доповнене і доопрацьоване. Житомир, 2024. 130 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/39719>
7. Kovtun Nataliia, Polishchuk Olena, Vitiuk Iryna, Sapeńko Roman and Trocha Bogdan. The principle of “incomplete comprehension of object” in the context of the discourse of uncertainties in a digital society. *SHS Web of Conferences* 104, 02007 (2021). DOI <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110402007>
8. Колесников О. В. Основи наукових досліджень. 2-ге вид. випр. та доп. Навч. посіб. Київ: Центр учб. літ-ри, 2011. 144 с. URL: http://www.immsp.kiev.ua/postgraduate/Biblioteka_trudy/OsnjvyMetDoslilKolesnykov2011.pdf
9. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання. Львів, 2000. 296 с.
10. Поппер Карл. Злиденність історизму / Пер. з англ. Київ: "Абрис", 1994. 192 с.
11. Ратніков В. С. Макаров З. Ю. Історія та філософія науки. Хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вінниця: Нова Книга, 2009. 411 с.
12. Рубанець О.М. Філософські проблеми наукового пізнання. Суми: Університетська книга, 2013. 229 с.
13. Самардак М. М. Філософія науки. Напрями, теми, концепції: навч. посіб. Київ: Парапан, 2011. 203 с.
14. Семенюк Е. П. Філософія сучасної науки і техніки: [підручник]. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.
15. Усанов І. Суб'єкт і його доля в європейській традиції. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2012. Випуск 2. С.34-40.
16. Фареник С. Логіка і методологія наукового дослідження. Київ: Вид. УАДУ, 2000. 340 с.
17. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 178 с.

ТЕМА 4: ФОРМИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ.

1. Основні форми наукового пізнання: факт, ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія.
2. Проблема та концепція як форми наукового пізнання.
3. Гіпотеза та її роль у науковому пізнанні. Види гіпотез.
4. Сутність, структура і функції наукової теорії. Види наукових теорій.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, герменевтичний метод, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

Ключові поняття: епістемологія, методологія, істина, факт, ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія, індуктивна теорія, дедуктивна теорія, наука, закон.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Яку роль відіграє факт у науковому пізнанні в інтерпретації Карла Поппера?
2. Розкрийте роль постановки проблеми в природничих і гуманітарних науках.
3. Проаналізуйте індуктивні і дедуктивні гіпотези у різних галузях науки.
4. У чому полягає роль концепції і провідної ідеї у системі теоретичних і методологічних функцій науки
5. Розкрийте структуру наукової теорії в інтерпретації Карла Поппера.
6. Поясніть співвідношення між науковими теоріями і науковими революціями.

Основна література:

1. Добронравова Ірина. Практична філософія науки: збірка наукових праць. Суми: Університетська книга, 2017. 352 с.
2. Кузь О.М., Чешко В. Ф. Філософія науки : навчальний посібник. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.
3. Капіца В.Ф. Філософія науки: інноваційна методологія та епістемологія ноосферного зросту знань. Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2018. 731 с.

4. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. І.С. Добронравової (ч. 1), О.В. Руденко (ч. 2). Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с. https://dut.edu.ua/uploads/l_2033_56166122.pdf
5. Мондін Б. Епістемологія і космологія : підруч. системат. Філософії. Т. 2 / пер. з іт. Богдана Завідняка, Андрія Капустинського. Львів : Місіонер, 2022. 213 с.
6. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: "Новий Світ-2000", 2020. 209 с.
7. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. Київ: НУХТ, 2022. 385 с. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47687/1/MND.pdf>
8. Філософія науки: підручник / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 255 с.

Додаткова література:

1. Данильян О.Г. Дзьобань О.Г. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
2. Добронравова І. Сидоренко Л. Філософія та методологія науки : підручник для вищ. навч. закладів. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2008. 223 с.
3. Історія філософії. Словник / За ред. В. І. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
4. Ковтун Наталія. Методологія наукових досліджень. Навчально-методичний посібник. Видання 2-ге, доповнене і доопрацьоване. Житомир, 2024. 130 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/39719>
5. Лук'янець В.С. та ін. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури: Монографія. Київ, 2000. 304 с.
6. Мондін Баттіста. Епістемологія і космологія [Текст] : підруч. системат. філософії. Т. 2 / пер. з іт. Богдана Завідняка, Андрія Капустинського. Львів : Місіонер, 2022. 213, [1] с.
7. Ратніков В. С. Макаров З. Ю. Історія та філософія науки. Хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вінниця: Нова Книга, 2009. 411 с.
8. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання. Львів, 2000. 296 с

9. Рубанець О.М. Філософські проблеми наукового пізнання. Суми: Університетська книга, 2013. 229 с.
10. Савицька І. М. Соціальна епістемологія як можливість розв'язання сучасних проблем наукового пізнання. HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020. С.121-129. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1445606>
11. Самардак М. М. Філософія науки. Напрями, теми, концепції: навч. посіб. Київ: Парапан, 2011. 203 с.
12. Семенюк Е. П. Філософія сучасної науки і техніки: [підручник]. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.
13. Фареник С. Логіка і методологія наукового дослідження. Київ: Вид. УАДУ, 2000. 340 с.
14. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. кол. Шинкарук В. І. Київ: "Абрис", 2002. 744 с.
15. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 178 с.

ТЕМА 5-6: ФІЛОСОФСЬКО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ.

1. Науково-технічна революція та критерії науково-технічного прогресу. Четверта індустріальна революція (Industry 4) та її вплив на розвиток цивілізації.
2. Свобода наукового пошуку та соціальна відповідальність науковця.
3. Проблема цінності людського життя. Етичні та філософські проблеми евтаназії.
4. Етичні виміри новітніх біотехнологічних практик (генна інженерія, клонування, трансплантологія тощо).

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, герменевтичний метод, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

Ключові поняття: наука, наукова революція, науково-технічна революція, критерії науково-технічного прогресу, свобода наукового пізнання, доброчесність, соціальна відповідальність науковця, евтаназія, генна інженерія, клонування, трансплантологія.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Яку роль відіграє штучний інтелект у розвитку сучасної науки?
2. Розкрийте критерії науково-технічного прогресу в умовах інформаційного суспільства.
3. Проаналізуйте різницю у соціальній відповідальності науковця у природничих і гуманітарних дисциплінах.
4. У чому полягають виклики проблеми евтаназії для людини в умовах постіндустріального суспільства?
5. Розкрийте етичні і світоглядно-філософські виклики генної інженерії.
6. Яку роль у сучасній філософії відіграє медична етика у площині співвідношення здоров'я і хвороби, норми і патології?

Основна література:

1. Добронравова Ірина. Практична філософія науки: збірка наукових праць. Суми: Університетська книга, 2017. 352 с.
2. Кузь О.М., Чешко В. Ф. Філософія науки : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.
3. Капіца В.Ф. Філософія науки: інноваційна методологія та епістемологія ноосферного зросту знань. Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2018. 731 с.
4. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. І.С. Добронравової (ч. 1), О.В. Руденко (ч. 2). Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с. https://dut.edu.ua/uploads/l_2033_56166122.pdf
5. Мондін Б. Епістемологія і космологія : підруч. системат. Філософії. Т. 2 / пер. з іт. Богдана Завідняка, Андрія Капустинського. Львів : Місіонер, 2022. 213 с.
6. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: "Новий Світ-2000", 2020. 209 с.
7. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. Київ: НУХТ, 2022. 385 с. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47687/1/MND.pdf>
8. Філософія науки: підручник / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 255 с.

Додаткова література:

1. Веремюк Л. Л. Вимоги наукової етики до написання науково-педагогічних досліджень. Імплементація європейських стандартів в українські освітні дослідження : збірник тез доповідей II Міжнародної наукової конференції УАДО. Київ, 2018. С. 32-34.
2. Данильян О.Г. Дзьобань О.Г. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
3. Добронравова І. Сидоренко Л. Філософія та методологія науки : підручник для вищ. навч. закладів. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2008. 223 с.
4. Етика та раціональність у науковому дослідженні : Навчальний посібник / В. С. Ратніков, А. І. Теклюк. Вінниця: ВНТУ, 2022. 143 с. URL: <https://iq.vntu.edu.ua/repository/getfile.php/5005.pdf>
5. Етичний кодекс ученого України. Сайт Західного наукового центру НАН України та МОН України URL: <http://znc.com.ua/ukr/news/2009/20090123ethic.php> .
6. Йонас Ганс. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації; пер. з нім. А. Єрмоленка. Київ: Лібра, 2001. 400 с.
7. Ковтун Н. М. Шкіль, Л. Л. Венцель Н. В. Безумовний базовий дохід як фактор нівеляції соціальних ризиків в умовах модернізаційних викликів Industry 4. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2021. Вип. 1 (89). С. 76 – 87.
8. Ковтун Н. М. Людство як суб'єкт наукового пізнання і соціальної відповідальності у філософії Ганса Йонаса. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 7. <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/61>
9. Ковтун Наталія. Методологія наукових досліджень. Навчально-методичний посібник. Видання 2-ге, доповнене і доопрацьоване. Житомир, 2024. 130 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/39719>
10. Ковтун Н. М. Свобода наукового пошуку і соціальна відповідальність науковця у контексті викладання суспільних і природничих дисциплін. *Modern Methods of the Training of Social Sciences Students: Trends and the European Experience. Scientific and Pedagogic Internship. Baia Mare (Romania)*, 2020. С. 9–13.
11. Ковтун Н. М. Правові аспекти свободи наукового пошуку в ситуації соціальної невизначеності сучасності. Суперечності взаємодії моралі і

- права в сучасному суспільстві: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 22 травня 2020 р. Харків: Друкарня Мадрид, 2020. С. 91–95.
12. Kovtun N. M., Ventsel N. V. Transitional Society in Modernization Conditions Challenges of Forth Industrial Revolution. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2019. Вип. № 1 (85). С. 5–16.
 13. Лук'янець В.С. та ін. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури: Монографія. Київ, 2000. 304 с.
 14. Горкгаймер Макс. Критика інструментального розуму. Київ: ПП С-2002, 2006. 282 с.
 15. Мирутенко Л. Г. Особливості проблематики постнекласичної етики науки. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 72. С. 372 – 377. http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_72_72
 16. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання. Львів, 2000. 296 с.
 17. Поліщук О.О. ЕТОС НАУКИ: ПОСТНЕКЛАСИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ. ВІСНИК НТУУ “КПІ”. *Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2016. Випуск 3(48), С.58-62
 18. Полякова Г. П. Етос науки як аксіологічна основа деонтологічної підготовки аспірантів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. Вип. 2. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_2_18
 19. Рубанець О.М. Філософські проблеми наукового пізнання. Суми: Університетська книга, 2013. 229 с.
 20. Савицька І. М. Соціальна епістемологія як можливість розв'язання сучасних проблем наукового пізнання. HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020. С.121-129. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1445606>
 21. Семенюк Е. П. Філософія сучасної науки і техніки: [підручник]. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.
 22. Яковенко Т. Принцип відповідальності як екоетичний імператив сталого розвитку. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. № 4. С. 102–106.

Тема 7-8: ЕМПІРИЗМ І ЕМПІРИОКРИТИЦИЗМ У ПОЗИТИВІСТСЬКІЙ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Вплив позитивізму, емпіріокритицизму, неопозитивізму, постпозитивізму на розвиток науки.
2. Концепція розвитку наукового знання К. Поппера.
3. Методологія науково-дослідницьких програм І. Лакатоса.
4. Концепція зміни наукових парадигм та «наукових революцій» Т. Куна.
5. Концепція теоретичного реалізму П. Фейєрабенда.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, герменевтичний метод, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

Ключові поняття: наука, наукова революція, емпіризм, раціоналізм, раціоцентризм, позитивізм, емпіріокритицизм, неопозитивізм, постпозитивізм, верифікація, демаркація, фальсифікація.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Яку роль відіграла методологія позитивізму у розвитку природничих і гуманітарних дисциплін?
2. Розкрийте вплив емпіріокритицизму на відкриття теорії відносності.
3. Чи можна вважати верифікацію чи не єдиним ефективним методом наукового пізнання?
4. Розкрийте принцип демаркації наукового пізнання у контексті праць Карла Поппера.
5. Розкрийте евристичну цінність концепції зміни наукових парадигм та «наукових революцій» Томаса Куна.
6. Проаналізуйте методологічний плюралізм і концепцію теоретичного реалізму Поля Фейєрабенда.

Основна література:

1. Добронравова Ірина. Практична філософія науки: збірка наукових праць. Суми: Університетська книга, 2017. 352 с.
2. Кузь О.М., Чешко В. Ф. Філософія науки : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.

3. Капіца В.Ф. Філософія науки: інноваційна методологія та епістемологія ноосферного зросту знань. Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2018. 731 с.
4. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. І.С. Добронравової (ч. 1), О.В. Руденко (ч. 2). Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с. https://dut.edu.ua/uploads/1_2033_56166122.pdf
5. Мондін Б. Епістемологія і космологія : підруч. системат. Філософії. Т. 2 / пер. з іт. Богдана Завідняка, Андрія Капустинського. Львів : Місіонер, 2022. 213 с.
6. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: "Новий Світ-2000", 2020. 209 с.
7. Починок Б., Починок І. Позитивізм і постпозитивізм: навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2015. 300 с. URL: <http://www.philosophy.chnu.edu.ua/res/philosophy/poz.pdf>
8. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. Київ: НУХТ, 2022. 385 с. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47687/1/MND.pdf>
9. Філософія науки: підручник / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 255 с.

Додаткова література:

1. Білецький І. П. Філософія науки: навч. посіб. Харків: ХНЕУ, 2005. 128 с.
2. Бондаревич І.М. Колізії позитивізму і неklasичної філософії в епоху кризи раціоналізму. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2010. Випуск 43. С. 83-89. <https://eir.zp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/060ba704-1662-449c-a8d3-ec80a1153e5b/content>
3. Данильян О.Г. Дзьобань О.Г. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
4. Добронравова І. Сидоренко Л. Філософія та методологія науки : підручник для вищ. навч. закладів. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2008. 223 с.

5. Історія філософії. Словник / За ред. В. І. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
6. Ковтун Наталія. Методологія наукових досліджень. Навчально-методичний посібник. Видання 2-ге, доповнене і доопрацьоване. Житомир, 2024. 130 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/39719>
7. Кун Томас. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.
8. Лакатош І. Дослідницькі програми Поппера і Куна у фокусі фальсифікаціонізму. (Переклад А. В. Фурмана). *Філософія. Суспільство*, 2013. № 4: 6–17.
9. Ратніков В. С. Макаров З. Ю. Історія та філософія науки. Хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вінниця: Нова Книга, 2009. 411 с.
10. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання. Львів, 2000. 296 с
11. Поппер Карл. Злиденність історизму. Київ: "Абрис", 1994. 192 с.
12. Рубанець О.М. Філософські проблеми наукового пізнання. Суми: Університетська книга, 2013. 229 с.
13. Савицька І. М. Соціальна епістемологія як можливість розв'язання сучасних проблем наукового пізнання. *HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY* Vol 11(4) 2020. С.121-129. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1445606>
14. Самардак М. М. Філософія науки. Напрями, теми, концепції: навч. посіб. Київ: Парапан, 2011. 203 с.
15. Семенюк Е. П. Філософія сучасної науки і техніки: [підручник]. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.
16. Тур М. Г. Легітимація права: правовий позитивізм. *Вісник Черкаського університету. Серія. Філософія*. Вип.135. Черкаси, 2008. С. 19 – 27.
17. Фареник С. Логіка і методологія наукового дослідження. Київ: Вид. УАДУ, 2000. 340 с.
18. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. кол. Шинкарук В. І. Київ: «Абрис», 2002. 744 с.

Тема 9: ТЕОРЕТИЧНІ МЕТОДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Вплив раціоналістичної філософії XVII ст. (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц) на становлення науки сучасного типу і теоретичних методів дослідження.
2. Дедукція, аналіз і синтез як засадничі методи теоретичного рівня дослідження.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, герменевтичний метод, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

Ключові поняття: наука, раціоналізм, раціоцентризм, індукція, дедукція, аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, моделювання.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Розкрийте роль аналізу як способу теоретичного або практичного розкладання об'єкту пізнання.
2. Проаналізуйте дедукцію як спосіб мислення від загального до одиничного в природничих або гуманітарних науках.
3. У чому полягає евристична цінність формалізації як способу визначення ключових закономірностей у знаковій формі пізнання?
4. Розкрийте роль порівняння як способу зіставлення об'єктів наукового пізнання, предметів або явищ об'єктивної і суб'єктивної дійсності.
5. Розкрийте критерії порівняння в природничих і гуманітарних науках.
6. Проаналізуйте структуру та етапи моделювання в різних галузях науки.

Основна література:

1. Добронравова Ірина. Практична філософія науки: збірка наукових праць. Суми: Університетська книга, 2017. 352 с.
2. Кузь О.М., Чешко В. Ф. Філософія науки : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.
3. Капіца В.Ф. Філософія науки: інноваційна методологія та епістемологія ноосферного зросту знань. Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2018. 731 с.

4. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. І.С. Добронравова (ч. 1), О.В. Руденко (ч. 2). Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с. https://dut.edu.ua/uploads/l_2033_56166122.pdf
5. Мондін Б. Епістемологія і космологія : підруч. системат. Філософії. Т. 2 / пер. з іт. Богдана Завідняка, Андрія Капустинського. Львів : Місіонер, 2022. 213 с.
6. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: "Новий Світ-2000", 2020. 209 с.
7. Починок Б., Починок І. Позитивізм і постпозитивізм: навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2015. 300 с. <http://www.philosophy.chnu.edu.ua/res/philosophy/poz.pdf>
8. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. Київ: НУХТ, 2022. 385 с. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47687/1/MND.pdf>
9. Філософія науки: підручник / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін. ; за ред. І. С. Добронравова. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 255 с.

Додаткова література:

3. Данильян О.Г. Дзьобань О.Г. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
4. Рене Декарт. Метафізичні розмисли. Пер. з франц. Зої Борисюк Київ: Юніверс, 2000, С.21-298.
5. Добронравова І. Сидоренко Л. Філософія та методологія науки : підручник для вищ. навч. закладів. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2008. 223 с.
6. Історія філософії. Словник / За ред. В. І. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
7. Ковтун Наталія. Методологія наукових досліджень. Навчально-методичний посібник. Видання 2-ге, доповнене і доопрацьоване. Житомир, 2024. 130 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/39719>
8. Лук'янець В.С. та ін. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури: Монографія. Київ, 2000. 304 с.

9. Моравецький Остап. РАЦІОНАЛІЗМ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ФІЛОСОФІЇ НОВОГО ЧАСУ. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2020. Випуск 31, С. 70–75
10. Ратніков В. С. Макаров З. Ю. Історія та філософія науки. Хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вінниця: Нова Книга, 2009. 411 с.
11. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання. Львів, 2000. 296 с.
12. Рубанець О.М. Філософські проблеми наукового пізнання. Суми: Університетська книга, 2013. 229 с.
13. Самардак М. М. Філософія науки. Напрями, теми, концепції: навч. посіб. Київ: Парапан, 2011. 203 с.
14. Семенюк Е. П. Філософія сучасної науки і техніки: [підручник]. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.
15. Фареник С. Логіка і методологія наукового дослідження. Київ: УАДУ, 2000. 340 с.
16. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. кол. Шинкарук В. І. Київ: "Абрис", 2002. 744 с.

Тема 10: МЕТОД АНАЛІЗУ У СТРУКТУРІ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

(перше заняття)

1. Метод порівняльного аналізу у системі гуманітарних і природничо-наукових досліджень.
2. Структурно-функціональний аналіз як метод соціально-гуманітарних досліджень (К. Леві-Стросс, В. Пропп, М. Фуко).
3. Методологія герменевтичного аналізу у науках гуманітарного циклу (Ф. Шлейєрмахер, В. Дільтей, Г. Гадамер, М. Хайдеггер).

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, герменевтичний метод, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

Ключові поняття: наука, індукція, дедукція, аналіз, синтез, порівняльний аналіз, компаративний аналіз, герменевтичний аналіз, структурна лінгвістика, структурний аналіз, структурно-функціональний аналіз.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Розкрийте становлення методу порівняльного аналізу на прикладі праці «Політика» Аристотеля.
2. У чому полягають особливості використання методології порівняльного аналізу у працях Жан-Жака Руссо та Арнольда Тойнбі?
3. У чому полягає евристична цінність методології структурно-функціонального аналізу у працях Володимира Проппа і Клода Леві-Стросса для сучасної науки?
4. Розкрийте роль епістем як універсальних історичних структур знання у філософії Мішеля Фуко.
5. Проаналізуйте правило герменевтичного трикутника у контексті методології наукового пізнання у сфері гуманітаристики.
6. Проаналізуйте концепцію «мови як домівки буття» у контексті герменевтики Мартіна Гайдеггера.

Основна література:

1. Добронравова Ірина. Практична філософія науки: збірка наукових праць. Суми: Університетська книга, 2017. 352 с.
2. Кузь О.М., Чешко В. Ф. Філософія науки : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.
3. Капіца В.Ф. Філософія науки: інноваційна методологія та епістемологія ноосферного зросту знань. Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2018. 731 с.
4. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. І.С. Добронравової (ч. 1), О.В. Руденко (ч. 2). Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с. https://dut.edu.ua/uploads/l_2033_56166122.pdf
5. Мондін Б. Епістемологія і космологія : підруч. системат. Філософії. Т. 2 / пер. з іт. Богдана Завідняка, Андрія Капустинського. Львів : Місіонер, 2022. 213 с.
6. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: «Новий Світ-2000», 2020. 209 с.
7. Починок Б., Починок І. Позитивізм і постпозитивізм: навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2015. 300 с. <http://www.philosophy.chnu.edu.ua/res/philosophy/poz.pdf>
8. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник.

Київ: НУХТ, 2022. 385 с. URL:
<https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47687/1/MND.pdf>

9. Філософія науки: підручник / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 255 с.

Додаткова література:

1. Богачов А. Л. Філософська герменевтика: навч. посіб. Київ: "Курс", 2006. 406 с.
2. Бойченко М. І. Системний підхід у соціальному пізнанні: ціннісні та функціональні аспекти. Монографія. Київ: ПРОМІНЬ, 2011. 320 с.
3. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Том 1: Герменевтика І: Основи філософської герменевтики. Київ: Юніверс, 2000. 464 с.
4. Гайдеггер М. Дорогою до мови / Пер. з нім. В. Кам'янця. Львів: Літопис, 2007. 232 с.
5. Герменевтика в контексті релігієзнавчих досліджень. Дисциплінарне релігієзнавство. Колективна монографія. За наук. ред. проф. А. Колодного. Київ, 2009. С. 202 – 211.
6. Данильян О.Г. Дзьобань О.Г. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
7. Добронравова І. Сидоренко Л. Філософія та методологія науки : підручник для вищ. навч. закладів. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2008. 223 с.
8. Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія. Київ: Лібра, 1999. 488 с.
9. Історія філософії. Словник / За ред. В. І. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
10. Кобильник В. В. Використання порівняльного методу у політологічному дослідженні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2007. Вип. 87-88. С. 120 – 123.
11. Ковтун Н. М. Критерії порівняння форм державного устрою у трактаті «Політика» Аристотеля. *Політикус*. 2024. Випуск 3. С.20-25. http://politicus.od.ua/3_2024/5.pdf <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/40860>
12. Ковтун Н. М., Заглада В. М., Шкіль Л. Л. Методологія порівняльного аналізу у трактаті "Політика" Аристотеля. *Політикус*. 2023. Випуск 4. С. 15–20.

13. Ковтун Н. М. Структурно-функціональний аналіз архетипу культурного героя. Монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ, 2019. 182 с. <http://eprints.zu.edu.ua/31708/>
14. Леві-Строс К. Структурна антропологія. Київ: Основи, 2000. 387 с.
15. Литовченко І. В. Структурно-функціональна парадигма в дослідженнях соціальних інститутів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія Філософія. Культурологія*. 2012. № 2. С. 48 – 51.
16. Лук'янець В.С. та ін. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури: Монографія. Київ, 2000. 304 с.
17. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання. Львів, 2000. 296 с.
18. Просяник О.П. Наукова концепція Ф. де Соссюра: досвід реінтерпретації. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Prosianyk_Oksana/Naukova_kontseptsiiia_F_de_Sossiura_dosvid_reinterpretatsii/#comments
19. Рікер Поль. Історія та істина. Київ: КМ Academia: Пульсари, 2001. 393 с.
20. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем Західної Європи: інституційний вимір. Львів: Тріада плюс, 2004. 392 с.
21. Русяєва Т. Г. Діалогова епістемологія в умовах сучасного розвитку науки. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2010. № 1. С. 95-98. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2010_1_25
22. Самардак М. М. Філософія науки. Напрями, теми, концепції: навч. посіб. Київ: Парапан, 2011. 203 с.
23. Сарапін О. Герменевтика в контексті релігієзнавчих досліджень. *Дисциплінарне релігієзнавство. Колект. монографія*. Київ, 2009, С.202-211. http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43988/2009_1s_20.pdf?sequence=1
24. Фареник С. Логіка і методологія наукового дослідження. Київ: УАДУ, 2000. 340 с.
25. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. кол. Шинкарук В. І. Київ: «Абрис», 2002. 744 с.

Тема 10: ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ АНАЛІЗУ І СИНТЕЗУ У СТРУКТУРІ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

(друге заняття)

1. Метод системного аналізу у системі гуманітарних і природничо-наукових досліджень.
2. Співвідношення методів аналізу і синтезу у процесі наукового дослідження.
3. Синергетична методологія дослідження у природничо-наукових і гуманітарних дисциплінах (Г. Хакен, І. Пригожин, І. Стенгерс).

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, герменевтичний метод, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

Ключові поняття: наука, індукція, дедукція, аналіз, системний аналіз, класифікація, хаос, порядок, біфуркація, флуктуація.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Розкрийте особливості класифікації як методології системного аналізу.
2. Опишіть етапи системного аналізу: постановка проблеми, вироблення завдань, формулювання критеріїв, генерування альтернатив.
3. У чому полягають особливості використання методології системного аналізу у сфері гуманітарних дисциплін?
4. Розкрийте специфіку використання методології системного аналізу у сфері природничих дисциплін.
5. Проаналізуйте процеси самоорганізації у відкритих (дисипативних) системах у контексті синергетичної методології.
6. Розкрийте принципи ймовірності, випадковості і багатомірності соціальних систем у контексті підготовки наукового дослідження.

Основна література:

1. Добронравова Ірина. Практична філософія науки: збірка наукових праць. Суми: Університетська книга, 2017. 352 с.
2. Кузь О.М., Чешко В. Ф. Філософія науки : навчальний посібник. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.

3. Капіца В.Ф. Філософія науки: інноваційна методологія та епістемологія ноосферного зросту знань. Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2018. 731 с.
4. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. І.С. Добронравової (ч. 1), О.В. Руденко (ч. 2). Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с. https://dut.edu.ua/uploads/l_2033_56166122.pdf
5. Мондін Б. Епістемологія і космологія : підруч. системат. Філософії. Т. 2 / пер. з іт. Богдана Завідняка, Андрія Капустинського. Львів : Місіонер, 2022. 213 с.
6. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: «Новий Світ-2000», 2020. 209 с.
7. Починок Б., Починок І. Позитивізм і постпозитивізм: навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2015. 300 с. <http://www.philosophy.chnu.edu.ua/res/philosophy/poz.pdf>
8. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. Київ: НУХТ, 2022. 385 с. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47687/1/MND.pdf>
9. Філософія науки: підручник / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 255 с.

Додаткова література:

1. Анісімов І. О. Синергетика. Київ: Київський ун-т, 2014. 511 с.
2. Білоус В. С. Синергетика і самоорганізація в економічній діяльності: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2007. 371 с.
3. Бойко-Бойчук Л. Синергетичний підхід. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. с. 664.
4. Бойченко М. І. Системний підхід у соціальному пізнанні: ціннісні та функціональні аспекти. Монографія. Київ: ПРОМІНЬ, 2011. 320 с.
5. Історія філософії. Словник / За ред. В. І. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
6. Кремень В. Г. Синергетика і освіта: [монографія]; ред.: В. Г. Кремень; Нац. акад. пед. наук України. Київ: Ін-т обдаров. дитини, 2014. 347 с.

7. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень. Курс лекцій. Тернопіль, 2005. 124 с.
https://library.wunu.edu.ua/files/EVD/kl_mspnd.pdf
8. Лук'янець В.С. та ін. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури: Монографія. Київ, 2000. 304 с.
9. Неліпа Д. Системний аналіз в політології: теорія, методологія, практика. Київ: Центр учбової літератури, 2011. С.90-91.
10. Неліпа Д. Специфіка системного аналізу як методу політології. Політичний менеджмент. 2011. № 3. С.43-51. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/nelipa_spetsyfika.pdf
11. Ротаньова Н. Системний аналіз методів евристичного навчання математики. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2016. Вип. 47. С. 190 – 196.
12. Синергетичне світобачення: наукові і педагогічні аспекти / ред. Н. В. Кочубей. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 177 с.
13. Системний аналіз складних систем управління: Навч. посіб. / А.П. Ладанюк, Я.В. Смітюх, Л.О. Власенко та ін. Київ: НУХТ, 2013. 274 с.
14. Спиця Н. В. Проблеми методології дослідження процесів самоорганізації суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2010 Вип. 41. С. 178 – 193.
15. Спільник І. До питання системності і економічного аналізу. *Економічний аналіз*. 2008. №2 (18). С. 15 – 22
16. Таценко Н.В. Синергетика як методологічна основа сучасних філологічних досліджень. *Філологічні трактати*. 2016. № 2. Том 8. С. 151-159.
17. ТОКОВЕНКО О.С. Сучасна політична епістемологія: між постпозитивізмом і класичною гносеологією. *Грані*. 2016. № 8 (136) серпень С.70-76.
18. Чабан В. Г. Методологічні аспекти системного дослідження наукових проблем. 2009. С.593-599.
<https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/da4db1f0-a6d7-4eaa-8948-ac7f7441d844/content>

Тема 11: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ НЕКЛАСИЧНОГО І ПОСТНЕКЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ РОЗВИТКУ НАУКИ

1. Феноменологічна методологія науки Е. Гуссерля та М. Мерло-Понті.
2. Інтуїтивізм і його внесок у розвиток науки (А. Бергсон, М. Лоський).
3. Методологічний плюралізм у філософії постмодернізму (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар).

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, метод порівняльного (компаративного) аналізу, герменевтичний метод, феноменологічний метод, структурно-функціональний метод.

Ключові поняття: людина, індивід, феномен, феноменологія, інтерсуб'єктивність, інтенціональність, «життєвий світ», постмодернізм, деперсоналізація, деконструктивізм, свобода людини, свобода волі, відповідальність, множинність людського буття, культура повсякденності.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Розкрийте концепти інтенціальності, інтесуб'єктивності і «життєвого світу» в інтерпретації Едмонда Гуссерля.
2. Проаналізуйте розуміння концептів Іншого і Чужого у феноменології у контексті парадигми гуманітарного знання.
3. Розкрийте етапи і механізми інтуїтивного способу наукового пізнання.
4. У чому полягає сутність методології інтелектуальної інтуїції у розумінні Рене Декарта?
5. Проаналізуйте розуміння інтуїції як основу творчого імпульсу в інтерпретації Анрі Бергсона.
6. Розкрийте сутність концепту «смерті автора» Ролана Барта та його роль у постмодерністській методології наукового пізнання.

Основна література:

1. Добронравова Ірина. Практична філософія науки: збірка наукових праць. Суми: Університетська книга, 2017. 352 с.
2. Кузь О.М., Чешко В. Ф. Філософія науки : навчальний посібник. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.

3. Капіца В.Ф. Філософія науки: інноваційна методологія та епістемологія ноосферного зросту знань. Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2018. 731 с.
4. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. І.С. Добронравової (ч. 1), О.В. Руденко (ч. 2). Київ: ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с. https://dut.edu.ua/uploads/l_2033_56166122.pdf
5. Мондін Б. Епістемологія і космологія : підруч. системат. Філософії. Т. 2 / пер. з іт. Богдана Завідняка, Андрія Капустинського. Львів : Місіонер, 2022. 213 с.
6. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: «Новий Світ-2000», 2020. 209 с.
7. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. Київ: НУХТ, 2022. 385 с. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47687/1/MND.pdf>
8. Філософія науки: підручник / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В.Л.Чуйко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.

Додаткова література:

1. Богачов А., Ваховська Н., Кебуладзе В. Феноменологічне мислення в українських термінах. *Філософська думка*. 2019. № 4. С. 114–118.
2. Бодріяр Ж. Символічний обмін і смерть. Львів: Кальварія, 2004. 376 с.
3. Вальденфельс Б. Вступ до феноменології; [переклад з німецької Марії Култаєвої]. Київ: Альтерпрес, 2002. 176 с.
4. Гусерль Е. Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки / Пер. і післямова В.Кебуладзе. Харків.: Фоліо, 2018. 372 с.
5. Гусерль Е. Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії: Кн. 1. Загальний вступ до чистої феноменології; пер. з нім. і ком. В.Кебуладзе. Харків: Фоліо, 2020. 348 с.
6. Гасяк О., Мудраков В. Раціональне та ірраціональне в методології науки. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць*. Випуск 563-564. Філософія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. С. 3–7.
7. Зашкільняк Л. О. Постмодернізм в історичній науці. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 8. С. 439.

8. Ільїн В. В. Апологія ірраціонального. Філософія для тебе / Володимир Васильович Ільїн. Київ. : Вид-во Європ. Ун-ту. 2005. 232 с.
9. Кебуладзе В. Феноменологічна психологія і феноменологічна соціологія. Навчально-методичний посібник. Київ, 2021. 134 с. URL: <http://www.philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Kafedry/Philosophy/Phenomenological%20Psychology%20&%20Sociology%20Textbook.pdf>
10. Лук'янець В.С. та ін. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури: Монографія. Київ, 2000. 304 с.
11. Лук'янець В. С., Соболев О. М. Філософський постмодерн. Київ: Абріс, 1998. 352 с.
12. Мерло-Понті Моріс. Феноменологія сприйняття. Пер. з фр., післямова та прим. О. Йосипенко, С. Йосипенко. Київ: Український Центр духовної культури, 2001 552 с.
13. Поліщук О. П. Інтуїція. Природа, сутність, евристичний потенціал: [монографія]. Київ: Видавництво ПАРАПАН, 2010. – 228 с.
14. Поляничко О. М. Феноменологічний підхід до вивчення механізмів становлення цінностей особистості. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка. 2011. № 13. С. 260 – 269.
15. Русяєва Т. Г. Діалогова епістемологія в умовах сучасного розвитку науки. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія.* 2010. № 1. С. 95-98. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2010_1_25
16. Сайфуліна Ю. В. Феноменологічний підхід до розуміння права. *Науковий вісник Чернівецького університету.* 2011. Випуск 597. Правознавство. С. 29 – 33.
17. Соболев О. Постмодернізм. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін ; Київ : Абріс, 2002. С. 501-502.
18. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. кол. Шинкарук В.І. Київ: «Абріс», 2002. 744 с.
19. Фуко Мішель. Археологія знання. Київ: Основи, 2003. 326 с.
20. Фуко Мішель. Проблеми методу: Інтерв'ю з Мішелєм Фуко. *Після філософії: Кінець чи трансформація?* Київ: Четверта хвиля, 2000. С.94-109. https://shron1.chtyvo.org.ua/Rorty_Richard/Pislia_filosofii_Kinets_chy_transf ormatsiia7.pdf

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ

1. Як Ви розумієте висловлювання французького дослідника Ф. Жоліо-Кюрі: «Наука необхідна народу. Країна, яка її не розвиває, обов'язково перетворюється в колонію». Аргументуйте свою позицію.

2. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Ж.-А. Пуанкаре: «Наука не зводиться до суми фактів, як будівля не зводиться до купи каміння». Обґрунтуйте свою позицію.

3. Як Ви розумієте висловлювання французького мислителя М. Монтеня: «Тому, хто не осягнув науки добра, будь-яка інша наука приносить лише шкоду». Аргументуйте свою позицію.

4. Як Ви розумієте висловлювання: «Від великої мудрості багато печалі. І той, хто примножує знання, примножує печаль» (книга «Еклезіаст»). Аргументуйте свою позицію.

5. Прокоментуйте думку Рене Декарта: «Я мислю – отже існую». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

6. Чи погоджуєтесь Ви з думкою французького мислителя Блеза Паскаля: «Людина – всього лише очерет, найслабкіший із витворів природи, але вона – очерет мислячий». Свою позицію обґрунтуйте.

7. Як Ви розумієте висловлювання Протагора у контексті теорії пізнання: «Людина є мірою всіх речей». Аргументуйте свою позицію.

8. Чи погоджуєтесь Ви з позицією А. Ейнштейна: «Релігія, Мистецтво і Наука – це гілки одного й того самого дерева». Свою позицію обґрунтуйте.

9. Прокоментуйте думку Рене Декарта: «Мало мати хороший розум, головне – правильно його використовувати». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

10. Як Ви розумієте висловлювання А. Ейнштейна у контексті наукового пізнання: «Наука без релігії – кульгава, релігія без науки – сліпа». Аргументуйте свою позицію.

11. Як Ви розумієте висловлювання Р. Ролана: «Плоди справжньої науки і справжнього мистецтва – це плоди жертв, а не матеріальних користей». Аргументуйте свою позицію.

12. Прокоментуйте думку Рене Декарта: «Правильно визначайте слова, і ви позбавите світ від половини непорозумінь». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

13. Чи погоджуєтесь Ви з думкою українського мислителя Григорія Сковороди: «Якщо хочемо виміряти небо, землю та моря, повинні спочатку виміряти себе». Обґрунтуйте свою позицію.

14. Як Ви розумієте висловлювання Аристотеля: «Хто рухається вперед в науці, але відстає у сфері моралі, той йде назад, а не вперед». Аргументуйте свою позицію.

15. Як Ви розумієте висловлювання А. Ейнштейна у контексті наукового пізнання: «Хто ніколи не помилявся, той ніколи не брався за щось нове». Аргументуйте свою позицію.

16. Як Ви розумієте висловлювання Аристотеля у контексті наукового пізнання: «Природа нічого не робить марно». Аргументуйте свою позицію.

17. Прокоментуйте думку Рене Декарта: «Всі науки настільки пов'язані між собою, що легше вивчати їх всі відразу, ніж якусь одну із них окремо від інших». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

18. Як Ви розумієте у контексті наукового пізнання висловлювання А. Ейнштейна: «Єдине джерело знань – це досвід». Аргументуйте свою позицію.

19. Як Ви розумієте висловлювання Аристотеля у контексті наукового пізнання: «Освічені відрізняються від неосвічених так само, як живі відрізняються від мертвих». Аргументуйте свою позицію.

20. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Н. Армстронга: «Наука – найгірший з пророків. Як багато було обіцяно і так мало було зроблено». Свою позицію обґрунтуйте.

21. Як Ви розумієте висловлювання Ж.-А. Пуанкаре: «Наука є колективною творчістю і не може бути нічим іншим; вона як монументальна споруда, будувати яку потрібно століттями і де кожен має принести камінь, і цей камінь часто вартує йому цілого життя». Аргументуйте свою позицію.

22. Прокоментуйте думку Аристотеля: «Є тільки один спосіб уникнути критики: нічого не робіть, нічого не говоріть і будьте ніким». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

23. Як Ви розумієте висловлювання А. Ейнштейна у контексті наукового пізнання: «Пошук істини набагато важливіший, ніж володіння самою істиною». Аргументуйте свою позицію.

24. Чи погоджуєтесь Ви з позицією В. Вернадського: «Істина нерідко у більшому обсязі відкривається науковим єретикам, ніж ортодоксальним представникам наукової думки». Свою позицію обґрунтуйте.

25. Як Ви розумієте висловлювання Аристотеля у контексті наукового пізнання: «Щоб добре писати, висловлюйтеся як звичайні люди, але думайте як мудра людина». Аргументуйте свою позицію.

26. Прокоментуйте думку Ж.-А. Пуанкаре: «Наука – це кладовище гіпотез». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

27. Чи погоджуєтесь Ви з позицією А. Ейнштейна у контексті наукового пізнання: «Ти ніколи не розв'яжеш проблему, якщо будеш думати так само, як ті, хто її створив». Свою позицію обґрунтуйте.

28. Прокоментуйте думку Ж.-А. Пуанкаре: «За допомогою логіки доводять, за допомогою інтуїції винаходять». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

29. Прокоментуйте думку одного з фундаторів новоєвропейського раціоналізму Рене Декарта: «Краще взагалі не відшукати істини, ніж робити це без будь-якого методу». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

30. Як Ви розумієте висловлювання Навої: «Хто присвятив своє життя служінню науці, того ім'я і після смерті буде безсмертним». Аргументуйте свою позицію.

31. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Р. Опенгеймера: «Свобода дослідження не має зустрічати жодних бар'єрів. В науці немає місця догмі». Свою позицію обґрунтуйте.

32. Як Ви розумієте висловлювання Оноре де Бальзака: «Ключем до всякої науки є знак питання». Аргументуйте свою позицію.

33. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Б. Шоу: «Наука ніколи не виявляється абсолютно істинною. Вона ніколи не вирішує проблему, не поставивши з десяток нових». Свою позицію обґрунтуйте.

34. Як Ви розумієте висловлювання Апулея: «Кожна людина смертна, але людство в цілому безсмертне». Аргументуйте свою позицію.

35. Як Ви розумієте висловлювання Олександра Довженка у контексті розвитку науки: «Ті держави є великими, в яких великими є малі люди». Аргументуйте свою позицію.

36. Прокоментуйте думку Станіслава Лема у контексті розвитку науки: «Люди не хочуть жити вічно. Люди просто не хочуть помирати». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

37. Чи погоджуєтесь Ви з позицією К. Воннегута: «Наука – це магія, яка працює». Свою позицію обґрунтуйте.

38. Як Ви у контексті розвитку наукового пізнання розумієте висловлювання Г. Вармуса: «У науці двадцятого століття є три великі теми – це атом, ген і комп'ютер». Аргументуйте свою позицію.

39. Прокоментуйте у контексті розвитку науки думку Фрідріха Ніцше, що людина є помилкою природи, що вона створює культуру як милиці для компенсації своєї висхідної природної немічності. Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

40. Чи погоджуєтесь Ви у контексті розвитку наукового пізнання з думкою Вільгельма Дільтея: «Гуманітарні науки і справді мають ту перевагу над природничо-науковим знанням, що їхній предмет становить собою не просто чуттєво дане явище, не одне лише відображення дійсності у свідомості, а саму безпосередню дану внутрішню дійсність – і саме її як зсередини пережитий зв'язок». Свою позицію обґрунтуйте.

41. Прокоментуйте думку Карла Поппера, який доводив, що у суспільному житті діють не закони, а тенденції, що мають лише здатність визначати певну спрямованість соціальних змін і є виявом екзистенційної, а не універсальної сутності суспільного буття. Свою відповідь обґрунтуйте.

42. Чи погоджуєтесь Ви у контексті розвитку наукового пізнання з думкою Карла Ясперса, що «здатність бачити і розуміти інших допомагає збагнути собі самого себе, подолати можливу вузькість у собі історичного, здійснити стрибок вдалину. Це спроба вступити у безмежну комунікацію – ще одна таїна становлення людини, і не в досяжному для нас доісторичному минулому, а в нас самих»? Аргументуйте свою позицію.

43. Визначте і розкрийте спільні і відмінні характеристики методології соціогуманітарних і природничих наук.

44. Розкрийте роль методу порівняльного аналізу у межах соціогуманітарних і природничих наук.

45. Розкрийте евристичне значення герменевтичної методології у галузі соціогуманітарних і природничих наук.

46. Розкрийте роль структурно-функціональної методології у сфері соціогуманітарних і природничих наук.

47. Прокоментуйте думку Карла Поппера у контексті розвитку науки: «Справжнє невігластво – це не відсутність знань, а факт відмови від їх придбання». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

48. Чи погоджуєтесь Ви у контексті розвитку наукового пізнання з позицією Карла Поппера: «Наука – це єдина людська діяльність, в якій помилки критикуються і виправляються». Свою позицію обґрунтуйте.

49. Як Ви розумієте висловлювання Томаса Куна: «Будь-яка криза розпочинається з сумніву в парадигмі і наступного розшатування правил нормального дослідження». Аргументуйте свою позицію.

50. Прокоментуйте думку Герберта Спенсера: «Будь-яка наука є передбаченням». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

51. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Вінстона Черчіля: «Кам'яний вік прийде знову на осяяних світлом крилах науки». Свою позицію обґрунтуйте.

52. Як Ви розумієте висловлювання Матіна Лютера Кінга: «Дослідження науки перегнали духовний розвиток. У нас вже є керовані ракети і некеровані люди». Аргументуйте свою позицію.

53. Прокоментуйте думку Антисфена: «Найважливіша з наук та, яка допомагає забути непотрібне». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

54. Як Ви розумієте висловлювання Йогана Вольфганга Гете: «Не може бути ні патріотичного мистецтва, ні патріотичної науки». Аргументуйте свою позицію.

55. Прокоментуйте думку Фрідріха Ніцше: «По суті, між релігією і справньою наукою немає ні спорідненості, ні дружби, ні ворожнечі: вони на різних полюсах». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

56. Як Ви розумієте висловлювання Імануїла Канта: «Наука – це організовані знання, мудрість це – організоване життя». Аргументуйте свою позицію.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ

1. Напрямок у філософії, в межах якого свідомість людини розглядається як творець об'єктивного світу:

- a) суб'єктивний ідеалізм;
- b) об'єктивний ідеалізм;
- c) пантеїзм;
- d) монізм;
- e) деїзм.

2. Філософський напрямок, згідно з яким основою існування і пізнання світу людиною є воля як ірраціональне несвідоме начало (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше):

- a) панлогізм;
- b) фаталізм;
- c) пантеїзм;
- d) теїзм;
- e) волюнтаризм.

3. Філософська дисципліна, в межах якої досліджуються основні риси, закономірності й межі наукового пізнання:

- a) епістемологія;
- b) праксеологія;
- c) етика
- d) логіка;
- e) онтологія.

4. Наукова дисципліна, в межах якої досліджується процес творчості:

- a) епістемологія;
- b) праксеологія;
- c) етика
- d) логіка;
- e) евристика.

5. *Філософський (гносеологічний) принцип, в межах якого абсолютизується мінливість, відносність, суб'єктивність істини:*

- a) індетермінізм;
- b) детермінізм;
- c) релятивізм;
- d) раціоцентризм;
- e) панлогізм.

6. *Філософський і науковий принцип, за яким визнається об'єктивна взаємозумовленість явищ матеріального та духовного світу, наявність причини у кожному процесі, яка визначає відповідні наслідки:*

- a) індетермінізм;
- b) детермінізм;
- c) релятивізм;
- d) раціоцентризм;
- e) панлогізм.

6. *Песимістичний філософський підхід щодо здатності науки та техніки забезпечити соціальний прогрес та матеріальне благополуччя людства:*

- a) індетермінізм;
- b) детермінізм;
- c) релятивізм;
- d) раціоцентризм;
- e) антисцієнтизм.

8. *Наукова операція зведення висловлювань до аксіоматичних суджень, котрі не потребують доведення (позитивізм, неопозитивізм):*

- a) формалізація;
- b) верифікація;
- c) фальсифікація;
- d) демаркація;
- e) абстрагування.

9. *Метод пізнання, у процесі якого відбувається розкладання цілого на частини:*

- a) формалізація;
- b) експеримент;
- c) синтез;
- d) аналіз;
- e) абстрагування.

10. Філософський напрям, згідно з яким основою пізнання людиною світу є чуттєвий досвід (Ф. Бекон):

- a) фаталізм;
- b) реалізм;
- c) сенсуалізм;
- d) раціоналізм;
- e) емпіризм.

11. Філософське вчення про природу людської моральності, походження і природу моральних норм, спосіб їх функціонування в суспільстві:

- a) епістемологія;
- b) праксеологія;
- c) етика
- d) логіка;
- e) онтологія.

12. Філософська дисципліна, предметом якої є закономірності й особливості пізнання відношення людини і світу на різних етапах розвитку філософії:

- a) аксіологія;
- b) гносеологія;
- c) історія філософії;
- d) логіка;
- e) праксеологія.

13. Прихильники емпіризму стверджували, що джерелом пізнання і критерієм істини:

- a) розум;
- b) досвід;
- c) Бог;
- d) відчуття;
- e) феномени.

14. Прихильники раціоналізму стверджували, що джерелом пізнання і критерієм істини:

- a) розум;
- b) досвід;
- c) Бог;
- d) відчуття;
- e) феномени.

15. Прихильники сенсуалізму стверджували, що джерелом пізнання і критерієм істини:

- a) розум;
- b) досвід;
- c) Бог;
- d) відчуття;
- e) феномени.

16. Форма знання, основою якої є передбачення, сформульоване за допомогою фактів, однак, це знання є невизначеним і потребує доведення:

- a) теорія;
- b) факт;
- c) гіпотеза;
- d) концепція;
- e) проблема.

17. Форма наукового знання, в якій дається цілісне, системне відображення закономірностей та сутнісних зв'язків певної сфери дійсності:

- a) теорія;
- b) факт;
- c) гіпотеза;
- d) концепція;
- e) проблема.

18. Наукова форма знання, змістом якої є те, що не пізнане людиною і потребує пізнання:

- a) теорія;
- b) факт;
- c) гіпотеза;
- d) концепція;
- e) проблема.

19. Відповідність знань об'єктивній дійсності:

- a) істина;
- b) факт;
- c) гіпотеза;
- d) концепція;
- e) проблема.

20. Форма наукового знання, в якій дається цілісне, системне відображення закономірностей та сутнісних зв'язків певної сфери дійсності:

- a) теорія;
- b) факт;
- c) гіпотеза;
- d) концепція;
- e) проблема.

21. До емпіричних методів наукового аналізу належать:

- a) експеримент;
- b) формалізація;
- c) ідеалізація;
- d) компаративний аналіз;
- e) структурно-функціональний аналіз.

22. Наука про закони і форми людського мислення:

- a) аксіологія;
- b) методологія;
- c) гносеологія;
- d) логіка;
- e) праксеологія.

23. Спосіб пізнання дійсності людиною, що завбачує здатність до безпосереднього осягнення істин поза межами усвідомленого міркування:

- a) чуттєве пізнання;
- b) інтуїція;
- c) раціональне пізнання;
- d) формалізація;
- e) ідеалізація.

24. Філософський напрямок і методологічний підхід, в межах якого суще розглядається через переживання людиною природи або за допомогою основних знань природничих наук:

- a) натурфілософія;
- b) метафізика;
- c) еkleктика;
- d) діалектика;
- e) софістика.

25. Сфера суспільної діяльності людини, в межах якої відбувається вироблення й теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність:

- a) релігія;
- b) метафізика;
- c) наука;
- d) філософія;
- e) міф.

26. Напрямок у філософії й психології, висхідною позицією якого є визнання домінуючої ролі підсвідомого у житті людини (З. Фройд):

- a) теїзм;
- b) фрейдизм, психоаналіз;
- c) позитивізм;
- d) структуралізм;
- e) прагматизм.

27. Новітній філософський напрям, згідно з яким постіндустріальному суспільству відповідає культура й наука, яка базується на засадах "радикального плюралізму" (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар, Ф. Джеймисон):

- a) постмодернізм;
- b) фрейдизм, психоаналіз;
- c) позитивізм;
- d) структуралізм;
- e) прагматизм.

28. Філософський і науковий напрям, в межах якого феномени культури, зокрема тексти, тлумачаться у залежності від контексту розвитку культури та культури суб'єкта, котрий здійснює інтерпретацію (В. Дільтей, М. Гайдеггер, Г. Гадамер):

- a) постмодернізм;
- b) герменевтика;
- c) позитивізм;
- d) структуралізм;
- e) прагматизм.

28. Людський індивід, який пройшов або проходить процес соціалізації і є суб'єктом пізнання:

- a) особистість;
- b) індивідуальність;
- c) особа;
- d) людина;
- e) персона.

29. Новітній філософський напрям, за яким постіндустріальному суспільству відповідає культура й наука, яка базується на "радикальному плюралізмі" людини як суб'єкта пізнання (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж. Ліотар):

- a) постмодернізм;
- b) неопозитивізм;
- c) екзистенціалізм;
- d) структуралізм;
- e) герменевтика.

30. Філософська дисципліна, в межах якої досліджуються умови і методи ефективної діяльності людини, спрямованої на перетворення світу:

- a) онтологія;
- b) гносеологія;
- c) методологія;
- d) логіка;
- e) праксеологія.

31. Система знаків, яка служить позначенню предметів та процесів дійсності, обміну думок між людьми:

- a) свідомість;
- b) ідеологія;
- c) психіка;
- d) мова;
- e) діалог.

32. Сфера суспільної діяльності людини, функцією якої є вироблення та теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність:

- a) філософія;
- b) релігія;
- c) мова;
- d) психіка;
- e) наука.

33. Система найзагальніших знань, ідей, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу:

- a) рефлексія;
- b) свідомість;
- c) світогляд;
- d) ідеологія;
- e) психіка.

34. Філософський напрям, згідно з яким відчуття людини є єдиним джерелом пізнання (Дж. Локк, Дж. Берклі, Е. Мах):

- a) емпіризм;
- b) раціоналізм;
- c) раціоцентризм;
- d) реалізм;
- e) сенсуалізм.

35. Той, хто пізнає – людина, група людей, соціальна група:

- a) особа;
- b) індивід;
- c) особистість;
- d) індивідуальність;
- e) суб'єкт.

36. Філософсько-світоглядна орієнтація XX т., в межах якої відбувається абсолютизація науки у її здатності вирішити нагальні проблеми людства:

- a) антисцієнтизм;
- b) релятивізм;
- c) скептицизм;
- d) агностицизм;
- e) сцієнтизм.

37. Філософсько-світоглядна орієнтація XX т., в межах якої обґрунтовується песимістичний погляд на здатність науки та техніки забезпечити соціальний прогрес людства:

- a) антисцієнтизм;
- b) релятивізм;
- c) скептицизм;
- d) агностицизм;
- e) сцієнтизм.

38. Відтворення образу предмета у свідомості людини, без безпосередньої взаємодії з ним, але на основі попереднього чуттєвого досвіду:

- a) уявлення;
- b) сприйняття;
- c) поняття;
- d) інтерпретація;
- e) судження.

39. Концепція "вроджених ідей (істин)" Р. Декарта сягає своїм корінням концепції пригадування (анамнезу):

- a) Платона;
- b) Аристотеля;
- c) Емпедокла;
- d) Плотіна;
- e) Сократа.

40. Хто з раціоналістів відкрив сферу свідомості людини як мислительну діяльність "Я" (суб'єкта):

- a) Ф. Бекон;
- b) Р. Декарт;
- c) Т. Гоббс;
- d) Дж. Локк;
- e) Б. Спіноза.

41. Кому належить думка, що між дослідними даними і апіорними положеннями свідомості завжди є щось третє – активність суб'єкта пізнання:

- a) І. Канту;
- b) Г. Гегелю;
- c) Й. Фіхте;
- d) Ф. Шеллінгу;
- e) Л. Фейєрбаху.

42. Засновником прагматизму, що виходив з необхідності корисності філософії для людини:

- a. Ч. Пірс;
- b. Ф. Ніцше;
- c. Й. Фіхте;
- d. А. Шопенгауер;
- e. С. Керк'єгор.

43. Кому з ірраціоналістів належить думка, що, "все, що існує у пізнанні і сам світ є об'єкт у відношенні до суб'єкта, світ є моїм уявленням":

- a. З. Фрейду;
- b. Ф. Ніцше;
- c. Г. Зіммелю.
- d. А. Шопенгауеру;
- e. С. Керк'єгору.

44. Кому з постпозитивістів належить твердження, що факти не можуть підтверджувати жодного теоретичного положення, однак здатні їх спростовувати:

- a. К. Попперу;
- b. Л. Вітгенштейну;
- c. Т. Куну;
- d. П. Рікеру;
- e. М. Фуко.

45. Розробка правила "герменевтичного трикутника" належить:

- a. Г. Гадамеру;
- b. Т. Куну;
- c. М. Фуко;
- d. П. Рікеру;
- e. К. Ясперсу.

46. Автор концепції «критичного раціоналізму» К. Поппер став одним з фундаторів:

- a. структуралізму;
- b. екзистенціалізму;
- c. прагматизму;
- d. постпозитивізму;
- e. герменевтики.

47. Вкажіть напрям у філософії, в межах якого феномени культури (тексти) тлумачаться у залежності від контексту розвитку культури та культури інтерпретатора:

- a. структуралізм;
- b. екзистенціалізм;
- c. неопозитивізм;
- d. постпозитивізм;
- e. герменевтика.

48. Віденський гурток, Львівсько-Варшавська філософська школа стали осередками становлення:

- a. структуралізму;
- b. екзистенціалізму;
- c. неопозитивізму;
- d. прагматизму;
- e. герменевтики.

49. Вкажіть філософський напрямок, в межах якого розуміння вважається однією з провідних філософських категорій:

- a. структуралізм;
- b. постмодернізм;
- c. неопозитивізм;
- d. прагматизм;
- e. герменевтика.

50. Те, що пізнається (природа, суспільство, людина):

- a) суб'єкт пізнання;
- b) реальність;
- c) дійсність;
- d) об'єкт пізнання;
- e) дійсність.

51. Розробка принципу етичного раціоналізму в поведінці людини належить:

- a) Парменіду;
- b) Сократу;
- c) Зенону;
- d) Піфагору;
- e) Фалесу.

52. Засновником науки про основні форми і закони мислення (логіки) є:

- a) Платон;
- b) Геракліт;
- c) Аристотель;
- d) Піфагор;
- e) Плотін.

53. Розробка принципу етичного раціоналізму належить:

- a) Парменіду;
- b) Сократу;
- c) Аристотелю;
- d) Піфагору;
- e) Фалесу.

54. Кому належить вислів "Пізнай самого себе"?:

- a) Парменіду;
- b) Платону;
- c) Сократу;
- d) Піфагору;
- e) Фалесу.

55. Науковець, який обґрунтував у 1859 р. еволюційну теорію походження біологічних видів:

- a) Н. Бор;
- b) А. Ейнштейн;
- c) Ч. Дарвін;
- d) Г. Фріз;
- e) А. Кроулі.

56. Кому з представників німецької філософії належить вислів "Май мужність користуватися власним розумом":

- a) І. Канту;
- b) Г. Гегелю;
- c) Ф. Шеллінг;
- d) Й. Фіхте;
- e) Л. Фейєрбаху.

57. Засновником позитивістського розуміння науки є:

- a) І. Кант;
- b) Ф. Ніцше;
- c) Ч. Пірс;
- d) О. Конт;
- e) Й. Фіхте.

58. Кому належить теза, що між дослідними даними і апіорними положеннями свідомості завжди є щось третє – активність суб'єкта пізнання:

- a) І. Канту;
- b) Г. Гегелю;
- c) Ф. Шеллінг;
- d) Й. Фіхте;
- e) Л. Фейєрбаху.

59. Науковець, який обґрунтував закони класичної механіки:

- a) І. Кант;
- b) І. Ньютон;
- c) Н. Бор;
- d) О. Конт;
- e) М. Планк.

60. Автором «Курсу позитивної філософії» був:

- a) І. Кант;
- b) І. Ньютон;
- c) Н. Бор;
- d) О. Конт;
- e) М. Планк.

61. Науковець, який обґрунтував теорію відносності:

- a) І. Кант;
- b) І. Ньютон;
- c) Н. Бор;
- d) О. Конт;
- e) А. Ейнштейн.

62. Хто з раціоналістів відкрив сферу свідомості як мисленнєву діяльність «Я» (суб'єкта):

- a) І. Кант;
- b) І. Ньютон;
- c) Р. Декарт;
- d) О. Конт;
- e) Г. Гегель.

63. Хто з мислителів виділив три рівні пізнання: чуттєвий досвід, розсудок (здоровий глузд), розум::

- a) І. Кант;
- b) І. Ньютон;
- c) Р. Декарт;
- d) О. Конт;
- e) Г. Гегель.

64. Концепція розвитку науки через зміну періодів наукових революцій і наукових парадигм розроблена:

- a) К. Леві-Строссом;
- b) Г. Гадамером;
- c) Т. Куном;
- d) П. Рікером;
- e) К. Поппером.

65. Одним з представників філософії постпозитивізму і розробником методу фальсифікації є:

- a) К. Леві-Стросс;
- b) Г. Гадамер;
- c) Т. Кун;
- d) П. Рікер;
- e) К. Поппер.

66. Одним з розробників методу структурно-функціонального аналізу є:

- a) К. Леві-Стросс;
- b) Г. Гадамер;
- c) Т. Кун;
- d) П. Рікер;
- e) К. Поппер.

67. Теорія розвитку або метод пізнання, згідно з яким будь-яке явище знаходиться у стабільному, незмінному, статичному стані:

- a) метафізика;
- b) еклектика;
- c) діалектика;
- d) логіка;
- e) софістика.

68. Напрямок у філософії, прихильники якого заперечують можливість пізнання сутності речей, об'єктивності істини (софісти, Д. Юм, І. Кант, позитивісти):

- a) агностицизм;
- b) гностицизм;
- c) панлогізм;
- d) релятивізм;
- e) догматизм.

69. Метод пізнання, у процесі якого відбувається розкладання цілого на частини:

- a) формалізація;
- b) абстрагування;
- c) аналіз;
- d) синтез;
- e) ідеалізація.

70. Філософська категорія, в межах якої визначається стан напруги, протистояння між творцем і творінням (Й. Фіхте, Г. Гегель, Л. Фейєрбах, К. Маркс):

- a) суперечність;
- b) зняття;
- c) антиномія;
- d) розбіжність;
- e) відчуження.

71. Філософський напрямок XIX-XX ст., згідно з яким висхідні засади суцього виводяться з існування людини (С. К'єркегор, К. Ясперс, М. Гайдеггер, А. Камю, Ж.-П. Сартр):

- a) структуралізм;
- b) герменевтика;
- c) екзистенціалізм;
- d) прагматизм;
- e) позитивізм.

72. Розробка концепту "Знання – це сила" належить:

- a) І. Канту;
- b) І. Ньютону;
- c) Р. Декарту;
- d) О. Конту;
- e) Б. Бекону.

73. Філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є чуттєвий досвід (Ф. Бекон):

- a) номіналізм;
- b) реалізм;
- c) сенсуалізм;
- d) раціоналізм;
- e) емпіризм.

74. Песимістичний погляд на здатність науки та техніки забезпечити соціальний прогрес людства:

- a) детермінізм;
- b) антисцієнтизм;
- c) агностицизм;
- d) релятивізм;
- e) скептицизм.

75. Філософський принцип, згідно з яким заперечується об'єктивний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ матеріального та духовного світу, наявність причини у кожному процесі:

- a) детермінізм;
- b) індетермінізм;
- c) агностицизм;
- d) релятивізм;
- e) скептицизм.

76. Засновником прагматизму, що виходив з необхідності корисності філософії для людини:

- a) Ч. Пірс;
- b) О. Конт;
- c) Ф. Ніцше;
- d) А. Шопенгауер;
- e) С. Керк'єгор.

77. *Відповідність знань об'єктивній дійсності:*

- a) силогізм;
- b) ентимема;
- c) дилема;
- d) антиномія;
- e) істина.

78. *Хто є автором праці "Досвід про людське розуміння" і розробником концепту людської свідомості як "чистої дошки":*

- a) Р. Декарт;
- b) Ф. Бекон;
- c) Дж. Берклі;
- d) Б. Спіноза;
- e) Дж. Локк.

79. *Кому з ірраціоналістів належить думка, що, "все, що існує у пізнанні і сам світ є об'єкт у відношенні до суб'єкта, світ є моїм уявленням":*

- a) З. Фрейду;
- b) А. Бергсону;
- c) Ф. Ніцше;
- d) А. Шопенгауеру;
- e) С. Керк'єгору.

80. *Науковець, який обґрунтував у 1859 р. еволюційну теорію біологічних видів:*

- a. Г. де Фріз;
- b. Н. Бор;
- c. Ф. Ніцше;
- d. Ч. Дарвін;
- e. А. Кроулі.

81. *Науковець, який мутаційну теорію походження біологічних видів:*

- a. Г. де Фріз;
- b. Г. Спенсер;
- c. Ф. Ніцше;
- d. Ч. Дарвін;
- e. А. Кроулі.

82. Кому з античних мислителів належить визначення людини як суспільної, полісної істоти:

- a. Геракліту;
- b. Платону;
- c. Протагору;
- d. Сократу
- e. Аристотелю.

83. Моральний принцип, в основі якого лежить бажання блага іншій людині:

- a) фаталізм;
- b) волюнтаризм;
- c) альтруїзм;
- d) аскетизм;
- e) гедонізм.

84. Філософський принцип, згідно яким людина вважається центром і вищою метою всесвіту:

- a) теоцентризм;
- b) волюнтаризм;
- c) антропоцентризм;
- d) гілозоїзм;
- e) космоцентризм.

85. Моральний принцип, згідно з яким обстоюється крайнє обмеження потреб людини, відмова від життєвих благ:

- a) аскетизм;
- b) альтруїзм;
- c) гуманізм;
- d) волюнтаризм;
- e) гедонізм.

86. Філософська категорія, в межах якої визначається стан напруги, протистояння між творцем (людиною) і його творінням (Й. Фіхте, Г. Гегель, Л. Фейєрбах, К. Маркс):

- a) суперечність;
- b) зняття;
- c) антиномія;
- d) соціальна апатія;
- e) відчуження.

87. *Моральний принцип, згідно з яким метою життя людини проголошується отримання насолоди (Епікур):*

- a) аскетизм;
- b) евдемонізм;
- c) альтруїзм;
- d) гедонізм;
- e) скептицизм.

88. *Філософський напрям, в межах якого феномени культури, зокрема тексти, тлумачаться у залежності від контексту розвитку культури та культури суб'єкта, котрий здійснює інтерпретацію (В. Дільтей, М. Гайдеггер, Г. Гадамер):*

- a) структуралізм;
- b) герменевтика;
- c) постпозитивізм;
- d) екзистенціалізм;
- e) позитивізм.

89. *Філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є чуттєвий досвід людини (Ф. Бекон):*

- a. номіналізм;
- b. реалізм;
- c. панлогізм;
- d. раціоналізм;
- e. емпіризм.

90. *Система ідей, теорій, принципів, котрі втілюють усвідомлені соціальні інтереси індивіда і соціальної спільноти:*

- a) аксіологія;
- b) гносеологія;
- c) етика;
- d) ідеологія;
- e) праксеологія.

91. *Окремий представник людського роду, окремо взята людина:*

- a) особистість;
- b) людина;
- c) індивід;
- d) індивідуальність;
- e) особа.

92. *Філософський принцип, котрий виходить з абсолютизації інтересів окремого індивіда у його протиставленні суспільству:*

- a) індивідуалізм;
- b) альтруїзм;
- c) гуманізм;
- d) волюнтаризм;
- e) колективізм.

93. *Філософська дисципліна, предметом якої є закономірності й особливості пізнання відношення людини і світу на різних етапах розвитку філософії:*

- a. аксіологія;
- b. гносеологія;
- c. естетика;
- d. історія філософії;
- e. праксеологія.

94. *Наука про закони і форми людського мислення:*

- a. аксіологія;
- b. гносеологія;
- c. логіка;
- d. методологія;
- e. праксеологія.

95. *Метод пізнання, в межах якого речі й процеси розглядаються відокремлено, поза їх загальними зв'язками:*

- a) еклектика;
- b) метафізика;
- c) діалектика;
- d) формалізація;
- e) софістика.

96. Метод розуміння різноманітності явищ світу з позицій визнання однієї, єдиної основи:

- a) теїзм;
- b) пантеїзм;
- c) монізм;
- d) панпсихізм;
- e) дуалізм.

97. Філософський принцип, згідно з яким дійсність тлумачиться як логічне вираження ідеї, мисляча субстанція (Г. Гегель):

- a) теїзм;
- b) пантеїзм;
- c) панлогізм;
- d) монізм;
- e) дуалізм.

98. Філософський напрям, представники якого єдиним джерелом істинного знання вважають емпіричний досвід, заперечуючи будь-яку пізнавальну цінність філософських знань, теоретичного мислення (О. Конт, Г. Спенсер):

- a) структуралізм;
- b) позитивізм;
- c) прагматизм;
- d) екзистенціалізм;
- e) герменевтика.

99. Філософський напрям (в основному в США), згідно з яким філософія має зосереджуватися не на з'ясуванні глибинних всезагальних принципів буття, а вдосконаленні основних форм і методів практичного освоєння дійсності (Ч. Пірс, У. Джемс):

- a) екзистенціалізм;
- b) позитивізм;
- c) прагматизм;
- d) структуралізм;
- e) герменевтика.

100. Філософський напрямок, в межах якого суще розглядається через переживання людиною природи або за допомогою основних знань природничих наук:

- a. натурфілософія;
- b. метафізика;
- c. еkleктика;
- d. діалектика;
- e. софістика.

101. Філософський напрямок, згідно з яким першоосною сущого є духовна субстанція (ідея, Абсолют, Бог), котра існує об'єктивно, незалежно від свідомості суб'єкта (Платон, Г. Гегель, неомісти)

- a) суб'єктивний ідеалізм;
- b) матеріалізм;
- c) об'єктивний ідеалізм;
- d) гілозоїзм;
- e) пантеїзм.

102. Людський індивід, котрий пройшов процес соціалізації:

- a. особистість;
- b. людина;
- c. індивідуальність;
- d. особа;
- e. персона.

103. Філософський напрям (в основному в США), згідно з яким філософія має зосереджуватися не на з'ясуванні глибинних всезагальних принципів буття, а вдосконаленні основних форм і методів практичного освоєння дійсності людиною (Ч. Пірс, УДжемс):

- a) екзистенціалізм;
- b) позитивізм;
- c) прагматизм;
- d) структуралізм
- e) герменевтика.

104. Філософська дисципліна, в межах якої досліджуються умови і методи ефективної діяльності людини, спрямованої на перетворення світу:

- a. онтологія;
- b. гносеологія;
- c. методологія;
- d. аксіологія;
- e. праксеологія.

105. Цілеспрямована предметна діяльність людини, зосереджена на перетворенні світу:

- a) практика;
- b) функціонування;
- c) праця;
- d) досвід;
- e) виробництво.

106. Напрямок у філософії й психології, висхідною позицією якого є визнання домінуючої ролі підсвідомого у житті людини та в процесі пізнання (З. Фройд):

- a) аналітична філософія;
- b) психоаналіз;
- c) постструктуралізм;
- d) структуралізм;
- e) постмодернізм.

107. Специфічна якість психічної діяльності, в межах якої дійсність відображається у формах культури, тобто у штучних, неприродних формах, витворених людиною у процесі сторичного розвитку:

- a) мова;
- b) свідомість;
- c) емоції;
- d) мотивація;
- e) вольові акти.

108. Система найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу:

- a. рефлексія;
- b. свідомість;
- c. світогляд;
- d. ідеологія
- e. психіка.

109. Філософський напрям, згідно з яким відчуття людини є єдиним джерелом пізнання (Дж. Локк, Дж. Берклі, Е. Мах):

- a. емпіризм;
- b. раціоналізм;
- c. реалізм;
- d. номіналізм;
- e. сенсуалізм.

110. Філософський напрям, представники якого, концентруючись на етичній проблематиці, обстоювали незворушність, відстороненість від бід і радощів життя (Зенон, Луцій Сенека, Марк Аврелій):

- a) епікуреїзм;
- b) скептицизм;
- c) стоїцизм;
- d) піфагореїзм;
- e) неоплатонізм.

111. Той, хто пізнає – людина, група людей, соціальна група:

- a. особа;
- b. індивід;
- c. особистість;
- d. індивідуальність;
- e. суб'єкт.

112. Філософсько-світоглядна орієнтація XX т., в межах якої відбувається абсолютизація науки у її здатності вирішити нагальні проблеми людства:

- a. антисцієнтизм;
- b. релятивізм;
- c. агностицизм;
- d. волюнтаризм;
- e. сцієнтизм.

113. Філософсько-світоглядна орієнтація XX т., в межах якої обґрунтовується песимістичний погляд на здатність науки та техніки забезпечити соціальний прогрес людства:

- a. антисцієнтизм;
- b. релятивізм;
- c. агностицизм;
- d. волюнтаризм;
- e. сцієнтизм.

114. Відтворення образу предмета у свідомості, без безпосередньої взаємодії з ним, але на основі попереднього чуттєвого досвіду людини:

- a. уявлення;
- b. сприйняття;
- c. поняття;
- d. досвід;
- e. судження.

115. Філософський принцип, згідно з яким доля людини напередвизначена зовнішніми об'єктивними факторами:

- a) антропоцентризм;
- b) волюнтаризм;
- c) фаталізм;
- d) аскетизм;
- e) реалізм.

116. Напрямок в західній філософії кінця XIX – XX ст., представники якого проголосили життя (в його біологічній чи психологічній формах) основним предметом філософії (Ф. Ніцше, А. Бергсон, З. Фрейд):

- a) марксизм;
- b) позитивізм;
- c) прагматизм;
- d) позитивізм;
- e) "філософія життя".

117. Філософська дисципліна, предметом якої є дослідження природи і сутності людини:

- a) філософія історії;
- b) філософська антропологія;
- c) філософія права;
- d) філософія релігії;
- e) філософія культури.

118. Хто з раціоналістів відкрив сферу свідомості як мислительну діяльність "Я" (суб'єкта):

- a. Ф. Бекон;
- b. Р. Декарт;
- c. Т. Гоббс;
- d. Дж. Локк;
- e. Б. Спіноза.

119. Визначення поняття свободи людини як усвідомленої необхідності належить:

- a) Ф. Бекону;
- b) Р. Декарту;
- c) Б. Спінозі;
- d) Т. Гоббсу;
- e) Дж. Локку.

120. Кому з просвітників належить ідея, що розумова нерівність є результатом відмінностей у вихованні, в належних умовах кожна людина здатна піднятися на найвищі щаблі культури:

- a) Вольтеру;
- b) Д. Дідро;
- c) П. Гольбаху;
- d) Ж.-Ж. Руссо.
- e) К.-А. Гельвецію.

121. Розробка принципу етичного раціоналізму у контексті розуміння поведінки людини належить:

- a) Парменіду;
- b) Сократу;
- c) Піфагору;
- d) Платону;
- e) Фалесу.

122. Кому з представників філософії Німецького просвітництва належить вислів "Май мужність користуватися власним розумом":

- a) І. Кант;
- b) Г. Гегель;
- c) Й. Фіхте;
- d) Ф. Шеллінг;
- e) Л. Фейєрбах.

123. Кому належить думка, що Бог – це витвір людської свідомості, це внутрішня потреба людини:

- a) І. Кант;
- b) Г. Гегель;
- c) Й. Фіхте;
- d) Ф. Шеллінг;
- e) Л. Фейєрбах.

124. Кому належить вислів: "Чини так, щоб ти ставився до людини (і до людства) так, як до мети, і ніколи не ставився б до неї так, як до засобу":

- a) І. Кант;
- b) Г. Гегель;
- c) Й. Фіхте;
- d) Ф. Шеллінг;
- e) Л. Фейєрбах.

125. Хто з українських мислителів розробив філософську систему, в якій найбільш чітко реалізувалися найважливіші риси української ментальності – кордоцентризм, антеїзм, екзистенціалізм, прагнення до самопізнання:

- a) Г. Сковорода;
- b) М. Гоголь;
- c) П. Куліш;
- d) М. Драгоманов;
- e) М. Костомаров.

126. Одним з найвизначніших критиків раціоналізму, засновником ірраціоналізму, який абсолютизував значення окремої людини, що є вищою загалу, був:

- a) С. Керк'єгор;
- b) Ф. Ніцше;
- c) К. Маркс;
- d) О. Шпенглер;
- e) О. Конт.

127. Засновником волюнтаризму в розумінні сутності людини, світу і теорії пізнання в ХІХ ст. став:

- a. О. Конт;
- b. Ф. Ніцше;
- c. К. Маркс;
- d. А. Шопенгауер;
- e. С. Керк'єгор.

128. Засновником прагматизму, що виходив з необхідності корисності філософії для людини є:

- a) Ч. Пірс;
- b) Ф. Ніцше;
- c) О. Конт;
- d) А. Шопенгауер;
- e) С. Керк'єгор.

129. Вкажіть філософський напрям, згідно з яким основою існування світу, людини і пізнання є щось, що лежить поза межами розуму (воля, інстинкти):

- a) пантеїзм;
- b) гілозоїзм;
- c) теїзм;
- d) раціоналізм;
- e) ірраціоналізм.

130. Хто з ірраціоналістів, засуджуючи загал як зло, як джерело хаосу, вбачав спасіння людини в усамітненні:

- a) З. Фрейд;
- b) Ф. Ніцше;
- c) А. Шопенгауер;
- d) Ч. Пірс;
- e) С. Керк'єгор.

131. Кому з ірраціоналістів належить думка, що, "все, що існує у пізнанні і сам світ є об'єкт у відношенні до суб'єкта, світ є моїм уявленням":

- a) З. Фрейду;
- b) Ф. Ніцше;
- c) К. Марксу;
- d) А. Шопенгауеру;
- e) С. Керк'єгору.

132. Філософська творчість С. К'єркегора, М. Хайдеггера, К. Ясперса, Ж.-П. Сартра, А. Камю, яка за ключовий предмет має проблематику існування людини, належить до філософії:

- a) структуралізму;
- b) екзистенціалізму;
- c) постпозитивізму;
- d) постструктуралізму;
- e) герменевтики.

133. Вкажіть філософський напрямок, в межах якого розуміння однієї людини іншою вважається однією з провідних філософських категорій:

- a) структуралізм;
- b) постмодернізм;
- c) неопозитивізм;
- d) постпозитивізм;
- e) герменевтика.

134. Філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є розум:

- a) матеріалізм;
- b) теїзм;
- c) емпіризм;
- d) раціоналізм;
- e) пантеїзм.

135. Філософський напрям, згідно з яким загальні поняття (універсалії) існують реально як сутності речей:

- a) реалізм;
- b) концептуалізм;
- c) номіналізм;
- d) емпіризм;
- e) сенсуалізм.

136. Філософський напрям, згідно з яким відчуття є єдиним джерелом пізнання (Дж. Локк, Дж. Берклі, Е. Мах):

- a) емпіризм;
- b) раціоналізм;
- c) реалізм;
- d) теїзм;
- e) сенсуалізм.

137. Спосіб пізнання, в межах якого відбувається рух думки від загального до одиничного:

- a) дилема;
- b) дедукція;
- c) синтез;
- d) індукція;
- e) аналіз.

137. Спосіб пізнання, в межах якого відбувається рух думки від одиничного до загального:

- a) дилема;
- b) дедукція;
- c) синтез;
- d) індукція;
- e) аналіз.

138. Судження, що суперечать одне одному, і не можуть бути одночасно істинними:

- a) дилема;
- b) антиномії;
- c) теза;
- d) антитеза;
- e) постулати.

ЕКЗАМЕНАЦІЙНІ ПИТАННЯ

1. Поняття та предмет епістемології та методології наукового пізнання. Місце епістемології у системі соціокультурного знання.
2. Ключові епістемологічні проблеми: проблема істини, співвідношення суб'єкта і об'єкта пізнання, проблема природи реальності, проблема парадоксів у пізнанні.
3. Міфологія і релігія як форми пізнавальної діяльності. Специфіка релігійної форми пізнання.
4. Наука й філософія та їх гносеологічні особливості. Проблема пізнавальної переваги науки щодо інших форм пізнавальної діяльності.
5. Принципи наукового пізнання: об'єктивності, конкретності, діалектики, практики, історизму.
6. Об'єкт і суб'єкт наукового пізнання. Проблема співвідношення об'єкту і предмету наукового дослідження.
7. Періодизація розвитку науки. Проблема класифікації наук. Основні функції науки.
8. Особливості та закономірності класичного етапу розвитку науки.
9. Особливості та закономірності некласичного етапу розвитку науки.
10. Особливості та закономірності постнекласичного етапу розвитку науки.
11. Емпіричний та теоретичний рівні наукового пізнання.
12. Основні форми наукового пізнання: факт, ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія.
13. Проблема та концепція як форми наукового пізнання.
14. Гіпотеза та її роль у науковому пізнанні. Види гіпотез.
15. Сутність, структура і функції наукової теорії.
16. Види наукових теорій: емпіричні (описові, індуктивні), математизовані, дедуктивні (гіпотетико-дедуктивні).
17. Проблема істини у сучасній філософії та науці. Критерії істини.
18. Поняття закону. Спеціальні, загальні та всезагальні закони у науковому пізнанні.
19. Антична натурфілософія і її вплив на розвиток науки.
20. Вплив філософії Сократа на розвиток теорії пізнання.
21. Особливості філософії Платона і її вплив на розвиток науки.
22. Метафізика і логіка Арістотеля. Вчення про рух, матерію і форму в фізиці і космології Арістотеля.

23. Середньовічна патристика і схоластика та їх вплив на розвиток наукового пізнання у Західній Європі. "Бритва Оккама".
24. Філософія і наука епохи Відродження. Пантеїзм і геліоцентризм.
25. Вплив емпіричної філософії XVII ст. (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк) на становлення науки сучасного типу.
26. Вплив раціоналістичної філософії XVII ст. (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц) на становлення науки сучасного типу.
27. Методологічні особливості філософії і науки епохи Просвітництва: деїзм, матеріалізм, антиклерикалізм, наукоцентризм.
28. Внесок І. Канта у розвиток природничих наук. "Коперніканський переворот" у філософії І. Канта.
29. Діалектичний метод і філософська система Г. Гегеля. Г. Гегель як енциклопедист.
30. Філософія марксизму. Концепція практики. Матеріалістичне розуміння історії. Розробка матеріалістичної діалектики. Марксистська ідея наукової філософії.
31. Взаємоперехід кількісних і якісних змін як закон об'єктивної дійсності й пізнання.
32. Єдність і боротьба протилежностей як закон об'єктивної дійсності й пізнання.
33. Заперечення заперечення як закон об'єктивної дійсності і пізнання.
34. Сцієнтизм і антисцієнтизм як магістральні напрямки розвитку наукової діяльності.
35. Вплив позитивізму, емпіріокритицизму, неопозитивізму, постпозитивізму на розвиток науки.
36. Концепція розвитку наукового знання К. Поппера.
37. Методологія науково-дослідницьких програм І. Лакатоса.
38. Концепція зміни наукових парадигм та "наукових революцій" Т. Куна.
39. Концепція теоретичного реалізму П. Фейєрабенда.
40. Критика науки і раціонального пізнання у філософії екзистенціалізму (С. К'єркегор, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс).
41. Структуралізм і постструктуралізм у методології наукового аналізу (К. Леві-Стросс, В. Пропп, М. Фуко).
42. Метод порівняльного аналізу у системі гуманітарних і природничо-наукових досліджень.
43. Методологія герменевтичного аналізу у науках гуманітарного циклу (Ф. Шлейєрмахер, В. Дільтей, Г. Гадамер, М. Хайдеггер).

44. Проблема несвідомого і психоаналіз З. Фрейда. Неопсихоаналіз. Основні ідеї К. Хорні й Е. Фромма. Вплив фрейдизму і неофрейдизму на розвиток наук гуманітарного циклу.
45. Філософська антропологія XX століття в Німеччині (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен, Е. Ротхаккер) та її вплив на розвиток наук про людину.
46. Життя як категорія наук про суспільство і культуру (на прикладі творчості А. Бергсона і О. Шпенглера).
47. Феноменологічна методологія науки Е. Гуссерля та М. Мерло-Понті.
48. Інтуїтивізм і його внесок у розвиток науки (А. Бергсон, М. Лоський).
49. Постмодерністська парадигма розвитку науки (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар).
50. Джерела, національні особливості та віхи розвитку науки в Україні.
51. Концепція ноосфери та її роль у розвитку науки XX ст. (В. Вернадський, П. Тейяр де Шарден).
52. Науково-технічна революція та критерії науково-технічного прогресу. Четверта індустріальна революція (Industry 4) та її вплив на розвиток цивілізації.
53. Соціально-етичні проблеми сучасної науки. Свобода наукового пошуку та соціальна відповідальність науковця.
54. Проблема цінності людського життя. Етичні та філософські проблеми евтаназії та новітніх біотехнологічних практик (генна інженерія, клонування, трансплантологія).
55. Матерія як об'єктивна реальність. Філософське і природничонаукове розуміння матерії.
56. Роль вчення про простір і час у виробленні сучасної наукової картини світу. Соціальний і культурно-історичний простір і час.
57. Причинність як умова модельної єдності теоретичної картини світу. Детермінізм і індетермінізм у розвитку наукового пізнання.
58. Індустріальне суспільство і концепції технократичного романтизму. Концепція інформаційного суспільства. Природа і сутність віртуальної реальності.
59. Природа цінностей та їх роль в соціально-гуманітарному природничо-науковому пізнанні.
60. Роль науки і загальнолюдських цінностей у процесі вирішення глобальних проблем людства.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абсолют – те, що нічим не зумовлене, ні від чого не залежне. У філософії Бог, субстанція, ідея (Г. Гегель). Абсолютне протилежне відносному (зумовленому, залежному).

Абстракція, абстрагування – мисленне відволікання від окремих властивостей предметів і формування на цій основі образів реальності (уявлень, понять, суджень).

Агностицизм – напрям у філософії, прихильники якого заперечують можливість пізнання сутності речей, об'єктивності істини (софісти, Д. Юм, І. Кант, позитивісти).

Аксиденс – мінлива, непостійна властивість предмета, без якої він може існувати.

Аксіологія – філософська дисципліна, вчення про цінності, про ціннісне ставлення людини до світу – етичне, естетичне, релігійне, юридичне та ін.

Аксіома – висхідне положення або твердження, яке не потребує доведення.

Аксіоматичний метод – один із розповсюджених теоретичних методів наукового пізнання, а також побудови і організації теоретичного знання. Аксіоматичний метод полягає у виділенні двох частин (шарів) знання – 1) який не виводиться (в рамках даної системи) і 2) виводиться з (1) за допомогою логічних і математичних засобів. В шар (1) входять аксіоми, постулати, принципи і означення.

Актуальність дослідження – характеристика дослідження, яка вказує на міру впливу його результатів на вирішення конкретних наукових і практичних завдань або усунення вже існуючих проблем у природній і суспільній сферах буття.

Альтруїзм – моральний принцип, в основі якого лежить бажання блага іншому.

Аморалізм – нігілістичне ставлення до моральних норм.

Аналіз – метод пізнання, у процесі якого відбувається розкладання цілого на частини.

Аналітична філософія – напрям у західній філософії XX ст., в якому філософська діяльність зведена до аналізу мови (Б. Рассел, К. Поппер, Т. Кун, І. Лакатос, П. Фейєрабенд).

Аналогія – загальнологічний метод, суть якого є пошук загального в різних за природою об'єктів. Аналогія є підґрунтям методу моделювання.

Анімізм – віра в існування душі в тілі людини, тварини, неживих предметах і процесах

Антиномія – суперечність між двома твердженнями, кожне з яких однаковою мірою можна логічно довести у даній системі.

Антитеза – твердження, в якому заперечується теза (висхідне твердження).

Антропогенез – процес становлення та розвитку людини. Досліджується засобами палеоантропології, генетики, археології та історії.

Антропологізм – філософський напрямок, в межах якого основні світоглядні проблеми (що таке буття, світ, соціум, Абсолют, Бог та ін.) розглядаються крізь призму людини. «Людина – міра усіх речей» (Протагор).

Антропологія філософська – напрямок у німецькій філософії ХХ ст. (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен, Е. Ротхаккер), в якому культура виводиться зі специфіки природи людини.

Антропоморфізм – процес наділення предметів природи, небесних тіл, тварин, а також надприродних істот (духів, богів) зовнішністю і фізичними властивостями людини.

Антропосоціогенез – процес становлення та розвитку людини як біосоціальної істоти. Прибічники антропосоціогенезу виходять з положення, що визначальними чинникам у становленні людини розумної є суспільно-трудова діяльність людей, внаслідок якої відбуваються зміни в будові тіла людини (прямоходіння, розвинутий великий мозок, бінокулярний зір, специфічна будова руки) та з'являється культура.

Антропоцентризм – філософський принцип, згідно яким людина вважається центром і вищою метою всесвіту.

Апологети – представники ранньохристиянської філософії й теології (Юстин, Тертуліан, Оріген), котрі захищали від критики опонентів християнське вчення.

Апостеорі – знання, набуті у процесі досвіду.

Апріорі – форми пізнання наявні у свідомості до досвіду (додосвідні форми пізнання, подібні до «вроджених ідей» Р. Декарта).

Архетип – первинні, вроджені психічні метаструктури, праобрази наявні в індивідуальному й колективному несвідомому (К. Юнг), на основі яких формуються загальнолюдські символи у міфах, віруваннях, снах, творах літератури тощо.

Аскетизм – моральний принцип, згідно з яким обстоюється крайнє обмеження потреб людини, відмова від життєвих благ.

Атрибут – невід’ємна сутнісна властивість предмета, без якої він не може ні існувати, ні мислитись.

Біоетика – галузь філософсько-етичних досліджень, смисловим осердям яких є ставлення до життя, смерті і здоров’я людини.

Верифікація – операція зведення висловлювань до аксіоматичних суджень, котрі не потребують доведення (позитивізм, неопозитивізм).

Відчуження – філософська категорія, в межах якої визначається стан напруги, протистояння між творцем і творінням (Й. Фіхте, Г. Гегель, Л. Фейєрбах, К. Маркс).

Відчуття – відображення у свідомості людини певних сторін, якостей предметів, котрі безпосередньо діють на органи чуття.

Віра – світоглядна категорія, котра використовується для позначення беззаперечного прийняття певних ідей, положень (релігійних, філософських, наукових, політичних тощо) суб’єктом мислення. В історії філософії й психології розрізняють три типи віри: емоційна, вольова, інтелектуальна.

Видання – документ, що пройшов процедуру редакційно-видавничого опрацювання та виготовлений способом друкування, тиснення, містить інформацію, призначену для поширення та відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо регуляції процедури видавничого оформлення і поліграфічного виконання.

Вимірювання – метод визначення кількісного, числового значення певної величини за допомогою використання конкретних одиниць виміру.

Висновки дослідження – структурна одиниця наукового дослідження, в межах якої на основі узагальнення формулюються його найбільш істотні результати і концептуальні положення, що можуть претендувати на статус наукової новизни.

Вступ до дослідження – структурна одиниця наукового дослідження, в якій обґрунтовується його актуальність, визначається мета, завдання, об’єкт, предмет, наукова гіпотеза, ключові методологічні підходи.

Вторинна інформація – інформація, що з’явилась в результаті теоретичної, аналітичної обробки і публікації первинної інформації.

Воля – здатність людини свідомо або несвідомо діяти у напрямі досягнення поставленої мети, долаючи внутрішні і зовнішні перешкоди.

Волюнтаризм – філософський напрям, згідно з яким основою існування світу є воля як ірраціональне несвідоме начало (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше).

Вульгарний матеріалізм – філософська течія в матеріалізмі XVIII – XIX ст. (Кабаніс, Бюхнер, Фохт), згідно з якою свідомість людини спрощено виводиться з фізіологічних процесів.

Вчений – фізична особа (громадянин України, іноземець або особа без громадянства), яка має повну вищу освіту у конкретній науковій галузі та проводить фундаментальні та (або) прикладні дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні результати.

Галузь знань – основна предметна сфера освіти і науки, що містить в собі групу споріднених спеціальностей, в межах яких здійснюється професійна підготовка.

Гедонізм – моральний принцип, згідно з яким метою життя проголошується отримання насолоди (Епікур).

Герменевтика – філософський напрям, в межах якого феномени культури, зокрема тексти, тлумачаться у залежності від контексту розвитку культури та культури суб'єкта, котрий здійснює інтерпретацію (В. Дільтей, М. Гайдеггер, Г. Гадамер).

Гілозоїзм – філософський напрямок, згідно з яким матерія наділена душею, котра у різній мірі властива неживим і живим тілам, а також людині (Дж. Бруно, Б. Спіноза).

Гіпотеза – форма знання, основою якого є передбачення, сформульоване на основі певних фактів, але це знання є невизначеним і потребує доведення.

Гіпотеза (наукова) – форма наукового знання; частіше відноситься до теоретичного рівня наукового пізнання. Гіпотеза є висловлюванням (чи системою висловлювань), істиннісне оціювання якої не є достовірним, а ймовірним, і тому гіпотеза потребує обґрунтування і підкріплення, щоб стати справжньою науковою теорією.

Гіпотетико-дедуктивний метод – різновидність аксіоматичного методу, який використовується в фактуальних науках (зокрема, в природознавстві), причому в ролі аксіом виступають фундаментальні закони природи (як принципи) або природничо-наукові гіпотези. Як вважають деякі історики науки, гіпотетико-дедуктивний метод застосовував вже Г. Галілей при дослідженні вільного падіння тіл і формулюванні відповідного закону.

Гносеологія – філософська дисципліна, в межах якої вивчається процес пізнання, його походження, основи, структура та наслідки.

Гуманізм – філософський принцип, згідно з яким визнається цінність людини як особистості, її право на свободу, рівність, щастя, милосердя як норму відношень між людьми.

Дебати – форма дискусії, в межах якої відбувається логічно впорядкований, структурований і спеціально організований публічний обмін позиціями, ідеями, думками між протилежними сторонами, учасники якого зосереджують свої зусилля на необхідності переконання третьої сторони.

Дедукція – загальнологічний метод, суть якого полягає в логічному висновку з деяких загальних суджень (аксіом, принципів, законів тощо) окремих, більш конкретних суджень.

Дедукція – метод пізнання, в межах якого відбувається рух думки від загального до одиничного.

Демократія – тип держави або політичної системи управління, що ґрунтується на принципах народовладдя.

Деїзм – філософське вчення, згідно з яким Бог створив світ, дав першопоштовх і надалі не втручається в його розвиток.

Детермінізм – філософський принцип, згідно з яким визнається об'єктивний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ матеріального та духовного світу, наявність причини у кожному процесі, яка визначає відповідні наслідки.

Діалектика – філософське вчення, згідно з яким будь-яке явище перебуває у зміні, розвитку, котрий базується на взаємодії протилежностей (Геракліт, Г. Гегель, К. Маркс).

Дилема – судження за принципом або... або.

Дипломна робота – форма кваліфікаційного навчально-наукового дослідження студента, яке виконується на завершальному етапі навчання студента у вищому навчальному закладі.

Дисертація – форма наукової праці, яка вимагає проведення процедури прилюдного захисту на здобуття наукового ступеня.

Дискусія – форма суспільного обговорення, спрямована на співставлення різних точок зору з метою досягнення істинного знання або вироблення правильного рішення проблеми.

Диспут – форма публічного обговорення суспільно значущої або наукової проблеми, яка відбувається у колі широкого кола фахівців.

Добро – категорія моралі, що є певною протилежністю зла і відображає відчуття усвідомлення людиною своєї здатності творити благо.

Доктор наук – другий науковий ступінь в Україні, який здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня кандидата наук (або доктора філософії) і завбачує набуття найвищого рівня компетентностей у галузі розробки і впровадження новітніх методологій дослідницької роботи, проведення

оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, що забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані у наукових виданнях.

Доктор філософії – освітній і водночас перший науковий ступінь, який здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра і присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Дослідницький університет – національний вищий навчальний заклад, якому надано статус дослідницького університету Кабінетом Міністрів України на підставі того, що він забезпечує проривний розвиток держави у певних галузях знань за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій, сприяє її інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, має визнані наукові здобутки.

Дуалізм – філософське вчення, яке визнає наявність двох, незалежних одна від одної, паралельно співіснуючих основ.

Дух – ідеальне начало на протигагу природі як матеріальному началу.

Евдемонізм – моральний принцип, а яким щастя (блаженство) є найвищою метою життя.

Евристика – наукова дисципліна, в межах якої досліджується процес творчості і його закономірності.

Егоїзм – спосіб мислення і поведінки, який виходить домінування її власних інтересів.

Екзистенціалізм – філософський напрямок XIX-XX ст., згідно з яким висхідні засади суцього виводяться з існування (екзистенції) людини (С. К'єркегор, К. Ясперс. М. Гайдеггер, А. Камю, Ж.-П. Сартр).

Економічна ефективність дослідження – рівень втілених у вартісних вимірах показників економії живої та уречевленої праці в суспільному виробництві, сфері послуг, які отримано на підставі використання результатів науково-дослідницької роботи та порівняння їх з витратами на проведення дослідження.

Експеримент (науковий) – емпіричний метод, в рамках якого досліджується будь-яке явище завдяки активному впливу на нього за допомогою створення нових умов, які відповідають меті дослідження, або ж способом зміни тривалості процесу в потрібному напрямку. Науковий експеримент тісно пов'язаний з іншими емпіричними методами –

спостереженням і вимірюванням; його матеріальними засобами є інструменти, прилади тощо.

Елеати – напрямок у давньогрецькій філософії VI-V ст. до н. е., в межах якого основою сущого визнається буття (Парменід, Зенон).

Емпіризм – філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є чуттєвий досвід (Ф. Бекон).

Емпіричний опис – метод фіксації засобами природної або штучної мови відомостей про об'єкти, які фіксуються у процесі спостереження, а також встановлення емпіричних залежностей між результатами вимірювань.

Емпіричний рівень наукового пізнання – рівень, який характеризується діяльністю суб'єкта з явними об'єктами, нерідко такими, що чуттєво сприймаються. Через це методи наукового пізнання, що діють при цьому рівні, і форми наукового пізнання, що функціонують на цьому рівні, називають емпіричними (наприклад такі форми, як науковий факт, емпіричний закон тощо).

Епістемологія – філософська дисципліна, в межах якої досліджуються основні риси, закономірності й межі наукового пізнання.

Естетика – філософська дисципліна, предметом якої є феномен прекрасного у контексті художнього освоєння дійсності.

Есхатологія – вчення про кінцеву долю людства і світу.

Етика – філософська дисципліна, предметом якої є мораль, її походження і спосіб функціонування у суспільстві.

Життя – стан існування матерії, найвизначнішими рисами якого є обмін речовин, самооновлення та самовідтворення.

Загальнонаукова методологія – система методів дослідження, що використовуються практично у всіх наукових дисциплінах і базуються на загальних наукових принципах дослідження (об'єктивності, конкретності, практики, діалектики, логічності, системності та ін.).

Закон – об'єктивний, повторюваний, істотний зв'язок явищ, сторін та інших особливостей дійсності і пізнання.

Заперечення заперечення – один з основних принципів діалектики (Г. Гегель), згідно з яким друге заперечення (синтез) знімає протилежності тези й антитези (перше заперечення).

Заперечення – протиставлення тезі протилежного за змістом судження (антитези).

Закон – форма наукового знання, яка виражає стійкий, повторюваний, істотний зв'язок явищ, сторін та інших особливостей дійсності і пізнання.

Збірник – особлива форма видання, яка формується з окремих праць різних авторів, що поєднуються спільний проблематиці але у різних аспектах.

Зміст наукової проблеми – комплекс позицій, на основі яких у дослідження відбувається реалізація мети і завдань наукового аналізу.

Знання – перевірені на практиці результати пізнання об'єктивної і суб'єктивної сфери дійсності, адекватно відображені у свідомості людини.

Знання наукове – одне з трьох складових науки. Знання наукове – це такий вид знання, який має такі властивості: а) системність; б) об'єктивність змісту (об'єктивну істинність); в) предметну визначеність; г) прогресивність (необхідність росту знання). В (а) входять такі форми наукового знання (як елементи чи підсистеми), як теорії, гіпотези, закони, факти. З (б) пов'язані такі властивості наукового знання, як перевірність, підтверджуваність, доказовість, обґрунтованість.

Ідеалізація – теоретичний метод наукового пізнання, який поєднує в собі абстрагування та граничний перехід мислення до об'єкта чи ситуації, яких в принципі не існує в природі. Термін «ідеалізація» використовують як для позначення процесу реалізації відповідного теоретичного методу, так і для позначення ідеалізованого об'єкта як результату (методу) його застосування. Ідеалізація – необхідна складова частина теоретичної діяльності в науці.

Ідеалізм – філософський напрям, згідно з яким першоосновою суцього є ідея, дух, свідомість, Абсолют, Бог. Розрізняють об'єктивний і суб'єктивний.

Ідеальне – суб'єктивний образ об'єктивного світу, який виникає у процесі цілеспрямованої пізнавальної діяльності людини. Ідеальне протилежне матеріальному.

Ідеологія – система ідей, теорій, принципів, котрі втілюють усвідомлені соціальні інтереси.

Ідея – форма теоретичного осягнення дійсності, що водночас і відтворює цю дійсність, і довершує її.

Індетермінізм – філософський принцип, згідно з яким заперечується об'єктивний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ матеріального та духовного світу, наявність причини у кожному процесі.

Індивід – окремий представник людського роду, окремо взята людина. Наприклад: немовля – індивід з його антропологічними властивостями.

Індивідуалізм – філософський принцип, котрий виходить з абсолютизації інтересів окремого індивіда у його протиставленні суспільству.

Індивідуальність – неповторний, самобутній спосіб буття конкретної особи як суб'єкта самостійної діяльності. Індивідуальна форма суспільного життя людини на протигагу типовості, загальності.

Індукція – метод пізнання, під час якого відбувається рух думки від одиничного до загального.

Інтенція – спрямованість акту свідомості на певний предмет.

Інтуїтивізм – філософський напрям, в межах якого абсолютизується роль інтуїції у процесі пізнання (А. Шопенгауер, А. Бергсон).

Інтуїція – форма пізнання, під час якої відбувається безпосереднє осягнення істини. Виділяють чуттєву, інтелектуальну, містичну інтуїцію (М. Лоський).

Інформаційний продукт – уніфікована інформація та послуги, подані у стандартизованій формі (спеціалізовані нормативні видання, державні стандарти, будівельні норми і правила тощо).

Інформаційні ресурси науково-технічної інформації – систематизовані зібрання науково-технічної літератури і документації, зафіксовані на паперових або інших носіях.

Інформація – відомості, які визначають рівень знань про явища, факти, події зв'язки дійсності та їх інтерпретацію.

Істина – відповідність знань об'єктивній дійсності.

Історія філософії – філософська дисципліна, предметом якої є закономірності й особливості пізнання відношення людини і світу на різних етапах розвитку філософії.

Казуальність – філософська категорія, яка використовується для позначення причинності.

Категорії – найбільш загальні, ґрунтовні поняття, які відображають найістотніші закономірні зв'язки реальної дійсності і пізнання.

Категорії діалектики – гранично абстрактні поняття, які відображають найбільш загальні й істотні властивості, сторони, зв'язки і відношення реальної дійсності і пізнання (категорії буття і небуття, ідеї, матерії, руху, простору, часу, якості, кількості, причини і наслідків, необхідності і випадковості, форми і змісту та ін.).

Категоричний імператив – безумовний моральний обов'язок, веління, згідно з яким людина має поводитися так, щоб правила її поведінки могли стати законом для діяльності всіх людей (І. Кант).

Конвенціоналізм – філософський напрям, згідно з яким наукові теорії та поняття є наслідком довільної угоди (конвенції) між дослідниками, укладеної за принципом "зручності" та "економії мислення".

Конференція – найбільш поширена форма обміну науковою і практичною інформацією за конкретною темою, у процесі якої деякі учасники оприлюднюють власні наукові ідеї, результати досліджень, практичних дослідів, а інша частина учасників сприймають і обговорюють її.

Конфуціанство – напрямок у філософії Китаю, в межах якого визнається непорушність установлених небом суспільних традицій і верховенство добра у відношеннях людини і суспільства.

Концепція – особлива форма наукового пізнання, яка дає системне розуміння, тлумачення й інтерпретацію ключової ідеї наукової теорії.

Кореляційний аналіз – особливий метод вивчення співвідношення між незалежними змінними у процесі наукового пізнання.

Креаціонізм – учення, згідно з яким існування світу і людини мають за джерело божественне творіння.

Культура – спосіб діяльності й самоорганізації людини, закріплений цілісною системою матеріальних (матеріальна культура) і духовних (духовна культура) цінностей.

Логіка – наука про закони і форми людського мислення. Сьогодні відомі формальна, діалектична, математична, символічна логіки.

Магістерська робота – форма кваліфікаційного навчально-наукового дослідження студента, що виконується на завершальному етапі навчання на другому (магістерському) рівні отримання вищої освіти.

Марксизм – ідеологічна течія, яка охоплює філософію, політичну економію, "теорію" революційного перетворення буржуазного суспільства в комуністичне (К. Маркс, Ф. Енгельс).

Матеріалізм – філософський напрям, згідно з яким першоосновою сущого є матерія або природа.

Математика – наука про ідеальні форми, які можуть відображати як кількісні, так і якісні відношення. Математику не можна віднести до природничих наук, тому що: а) її об'єкти – не природні об'єкти, а уявні конструкти (ідеалізовані об'єкти), і б) істина в математиці не є істина факту, а істина логічна, пов'язана з несуперечливістю, доказовістю тощо.

Метафізика – 1) уможливлення вчення про найзагальніші види буття (світ, Бога, душу); 2) синонім філософії; 3) метафізика – метод пізнання, в межах якого речі й процеси розглядаються відокремлено, поза їх загальними зв'язками.

Метод – сукупність заходів та операцій практичних і теоретичних дій, спрямованих на пізнання об'єкта; засіб одержання нових знань.

Метод науковий – це метод, який характеризується основними ознаками науковості знання і науковості діяльності. Метод науковий – це відносно стійка система правил і принципів діяльності досягнення істинного і ефективного результату у науці, наприклад, у вигляді наукового знання, яке є істинне і яке може застосовуватись. За тим, на якому **рівні наукового знання** розглядаються методи наукові, вони поділяються на емпіричні, теоретичні і загальнологічні. Емпіричні – це ті методи наукові, які діють на емпіричному рівні наукового пізнання (спостереження, вимірювання, експеримент), теоретичні – це ті, які діють на теоретичному рівні наукового пізнання (ідеалізація, аксіоматичний метод, метод математичного моделювання, уявний експеримент, гіпотетико-дедуктивний метод). Загальнологічними методами називають ті наукові методи, які діють на обох рівнях наукового пізнання і навіть поза сферою науки (абстрагування, аналіз і синтез, аналогія, індукція і дедукція, моделювання).

Методологічний принцип – певна форма пізнавальної діяльності в науці, причому більш експліцитна, ніж звичайні регулятивні принципи наукового пізнання. Більша частина ефективно працюючих в науці методологічних принципів сформувались у фізиці і математиці.

Методологія – це сфера знання, в межах якої досліджуються й розробляються методи пізнання. В загально-філософському плані говорять про загальну методологію. У вузькому сенсі, відносно конкретної наукової дисципліни говорять про методологію фізики, методологію математики.

Методологія наукової діяльності – система методів (принципів, правил, прийомів, способів і засобів) пізнання об'єктивної і суб'єктивної дійсності та організації (формування) системи наукових знань.

Методологічні підходи – об'єднані загальними принципами взаємозалежні методи наукового пізнання.

Механіцизм – філософсько-методологічна концепція, суть якої полягає в абсолютизації місця і ролі законів і принципів механіки. Згідно з механіцизмом, будь-яке складне і незнайоме явище можна пояснити на основі механічних моделей і законів механіки.

Мислення – активний процес опосередкованого відображення й узагальнення дійсності, котрий завбачує з'ясування на основі чуттєвих даних закономірних зв'язків цієї дійсності і оформлення їх у системах понять.

Міф – форма цілісного тлумачення дійсності за допомогою чуттєво-наочних образів, в яких персоніфікуються природні сили й соціальні явища.

Мова – система знаків, яка слугує для позначення предметів та процесів дійсності, обміну думок.

Моделювання – загальнологічний метод наукового пізнання, який полягає в побудові моделей і їх використанні. Моделювання використовується у процесі дослідження об'єктів, безпосереднє дослідження яких ускладнене, недоцільне або й взагалі неможливе.

Монізм – метод розуміння різноманітності явищ світу з позицій визнання однієї, єдиної основи.

Монографія – форма наукової публікації, в якій міститься системне й вичерпне дослідження наукової проблеми у конкретній вузькій галузі наукового знання, що підготовлена одноосібно або колективом авторів.

Натурфілософія – філософський напрямок, в межах якого суще розглядається через переживання людиною природи або за допомогою основних знань природничих наук.

Навчальний посібник – форма навчального видання, яка повною мірою або частково доповнює підручник та офіційно затверджена і схвалена у вищому навчальному закладі.

Наука – сфера суспільної діяльності людини, функцією якої є вироблення та теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність. Поняття науки включає в себе як процес отримання нового знання, так і наслідок цієї діяльності – суму одержаних на даний час знань, що створюють в сукупності наукову картину світу.

Наукова діяльність – форма інтелектуальної творчої праці, спрямована на відкриття або використання нових наукових знань.

Наукова доповідь – форма публічно виголошеного повідомлення, під час якого відбувається презентації змісту конкретної наукової проблеми.

Наукова інформація – логічно впорядкована систематизована інформація, отримана в процесі наукового дослідження, що адекватно відображає закономірності сфер об'єктивної і суб'єктивної дійсності.

Наукова картина світу – форма наукового знання, що являє собою історично конкретну теоретичну модель реальності, яку створює домінуюча в духовній культурі суспільства на даному етапі його історичного розвитку

наукова дисципліна. Наукова картина світу XVIII ст. – першої половини XIX ст. носила механістичний характер, у ній домінував механіцизм.

Наукова публікація – особлива форма доведення наукової інформації до громадськості за допомогою преси, радіо, телебачення, та її розміщення у різного типу виданнях (газетах, журналах, монографіях, підручниках та ін.).

Наукова стаття – форма наукової публікації, в якій презентуються проміжні або й остаточні результати наукового дослідження, висвітлюються окремі аспекти дослідження.

Наукова школа – творча спільнота вчених, які зазвичай працюють в одній лабораторії, інституті, одній країні над вирішенням спільної наукової проблеми з використанням подібних методологічних підходів, стилю роботи.

Науковий апарат дослідження – ключові положення, що визначають спрямованість, логічну послідовність, умови підготовки і проведення наукових досліджень. Науковий апарат дослідження завбачує розкриття актуальності, стану наукової розробленості проблеми, визначення об'єкту, предмету, мети, гіпотези, завдань, методології дослідження, його наукової новизни та практичної значущості.

Наукове видання – видання якісно нових результатів наукових теоретичних або емпіричних досліджень або публікація до друку історичних документів, першоджерел, пам'яток культури, літературних текстів та ін.

Науковий журнал – видання, що містить статті або матеріали досліджень теоретичного або практичного характеру, призначене зазвичай для фахівців з конкретної галузі наукового знання.

Науковий напрямок – сфера наукових досліджень спільноти науковців, які тривалий час вирішують завдання теоретичного або практичного характеру у конкретній галузі наукового знання.

Науковий стиль – стиль літературної мови, який містить в собі попереднє обмірковування формулювань, чітку послідовність викладу матеріалу, монологічний характер, тяжіння до унормованої мови.

Наукові працівники – особи, які за повноваженнями за основним місцем роботи та у відповідності з трудовим договором (контрактом) професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-організаційну діяльність та мають відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання.

Наукові факти – сукупність актів наукового опису об'єкта дослідження, які є основою для наукової аргументації, систематизації,

узагальнення за допомогою понять, їх дефініціювання та інших теоретичних способів дослідження предмету пізнання.

Науково-дослідна установа – юридична особа, незалежно від форми власності, створена в установленому законодавством порядку, де наукова або науково-технічна діяльність становить не менше 70 % загального обсягу виконаних робіт.

Науково-дослідний інститут – установа, що займається дослідженнями у сфері науки і техніки, розробкою науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт.

Науково-інформаційна діяльність – діяльність, спрямована на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави в інформації, що полягає у збиранні, аналітико-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні.

Науково-педагогічні працівники – особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах здійснюють наукову, науково-технічну, педагогічну, навчальну, методичну, мистецьку та організаційну діяльність.

Наукова новизна дослідження – положення у науковому дослідженні, в межах яких визначається наявність у ньому виявленого якісно нового знання, нових закономірностей і особливостей функціонування об'єкту наукового дослідження та шляхів їх застосування з метою задоволення конкретних наукових і практичних потреб людини і суспільства в цілому.

Неопозитивізм – філософський напрям XX ст., представники якого вбачали завдання філософії в аналізі мовних форм знання. Віденський гурток неопозитивізму зводив філософію до логічного аналізу мови науки, спираючись на принцип верифікації. Львівсько-Варшавська школа неопозитивізму розробила методологію семантичного аналізу і конвенціоналізму.

Неотомізм – течія сучасної католицької філософії, яка ґрунтується на вченні Хоми Аквінського про гармонію віри й розуму (К. Войтила).

Номіналізм – філософське вчення, згідно з яким універсалії (загальні поняття) існують не в дійсності, а лише у сфері мислення.

Об'єкт – фрагмент реальності, на який спрямована пізнавальна активність суб'єкта.

Об'єкт дослідження – фрагмент дійсності, який вступає в активну взаємодію з суб'єктом в процесі репрезентації і наукової діяльності, з використанням різних засобів, прийомів, методів. В реальній науковій практиці, наприклад, вчений фізик має справу не з об'єктивно існуючими

елементарними частинками, а з експериментально «приготовленими» частинками, або з відповідними теоретичними об'єктами, які репрезентують об'єктивно існуючі частинки. В цьому плані корисно відрізняти, з однієї сторони, об'єкт експерименту чи об'єкт фізичної теорії, і з іншої – фізичний об'єкт.

Об'єктивний ідеалізм – філософський напрямок, згідно з яким першоосновою суцього є духовна субстанція (ідея, Абсолют, Бог), котра існує об'єктивно, незалежно від свідомості суб'єкта (Платон, Г. Гегель, неотомісти).

Онтологія – філософська дисципліна, предметом якої є основні форми і принципи буття.

Особа – людський індивід, котрий пройшов процес соціалізації

Особистість – людський індивід в аспекті його унікальних соціально-культурних якостей, сформованих під впливом конкретних історичних видів діяльності і суспільних відносин.

Панлогізм – філософський принцип, згідно з яким дійсність тлумачиться як логічне вираження ідеї, мисляча субстанція (Г. Гегель).

Панпсихізм – філософський принцип, згідно з яким усі явища світу наділені душею, оскільки саме світова душа є джерелом життя й активності.

Пантеїзм – філософський напрямок, згідно з яким констатується ототожнення Бога з природою, взаємне розчинення Бога у природі (Микола Кузанський, Бенедикт Спіноза).

Парадигма – система вихідних складових науково-пізнавальної діяльності, що складається в певну історичну епоху та визначає стиль наукового мислення практично в усіх науках. Зміна наукової парадигми розглядається як наукова революція. В сучасному наукознавстві фігурують поняття класичної, некласичної та посткласичної наукової парадигми. У філософію і методологію науки поняття «парадигма» увів Т. Кун.

Передбачення – одна з найважливіших функцій наукової теорії або закону (або взагалі науки), полягає в знаходженні нових фактів або законів, як правило, з допомогою логічних засобів і операцій. За своєю логічною структурою передбачення однакове з поясненням.

Періодичні видання – журнали, часописи та інші видання з різних галузей науки і техніки, однотипно оформлені випуски яких публікуються через встановлені проміжки часу і в яких друкуються наукові праці та їх результати.

Персоналізм – напрям сучасної західної філософії, прибічники якого визнають особистість (персону) первинною творчою дійсністю та вищою духовною цінністю.

Пізнання – діяльність, метою та змістом якої є набуття нового знання.

Піфагореїзм – напрям у давньогрецькій філософії, згідно з яким першоосновою світу та сутністю речей є числові співвідношення.

Плюралізм – 1) філософський принцип, за яким існує декілька чи множина незалежних концепцій дійсності, що розглядаються як рівноправні; 2) філософський напрям, в межах якого визнається множинність субстанцій (Демокрит, Г. Лейбніц).

Позитивізм – філософський напрям, представники якого єдиним джерелом істинного знання вважають емпіричний досвід, заперечуючи будь-яку пізнавальну цінність філософських знань, теоретичного мислення (О. Конт, Г. Спенсер).

Полеміка – форма дискусії, в межах якої простежується протистояння сторін, жорстке протиставлення протилежних думок, ідей, поглядів, концепцій в ситуації прагнення учасників досягнути перемоги над опонентом.

Поняття – форма логічного мислення, яка відображає загальні істотні зв'язки, сутнісні ознаки явищ, сформульованих у визначеннях.

Постмодерн – культурологічне й філософське поняття, що виражає ситуацію "після сучасності".

Постмодернізм – новітній філософський напрям (ще недостатньо оформлений), згідно з яким постіндустріальному суспільству відповідає культура й наука, яка базується на засадах "радикального плюралізму" (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар, Ф. Джеймісон).

Пояснення – одна з найважливіших функцій науки, теорії чи закону. Науковий факт вважається поясненим, якщо його можна підвести під будь-який науковий закон, наукову модель чи наукову теорію. В філософії науки однією з найбільш розповсюджених моделей наукового пояснення є так звана номологічна модель Гемпеля – Оппенгейма, згідно з якою те, що пояснюється, логічно виводиться з того, що пояснює, яке являє собою найчастіше науковий закон чи систему таких, тобто наукову теорію. Пояснення має, взагалі, таку ж логічну структуру, як і передбачення.

Прагматизм – філософський напрям (в основному в США), згідно з яким філософія має зосереджуватися не на з'ясуванні глибинних всезагальних принципів буття, а вдосконаленні основних форм і методів практичного освоєння дійсності (Ч. Пірс, У. Джемс).

Праксеологія – філософська дисципліна, в межах якої досліджуються умови і методи ефективної практичної діяльності.

Практика – цілеспрямована предметна діяльність людини щодо перетворення світу.

Предмет – аспект, сторона об'єкта, на якій зосереджується процес пізнання.

Предмет дослідження – аспект, сторона об'єкта, на якій зосереджується дослідник з метою визначення її якостей та властивостей, що становлять пізнавальний інтерес.

Прикладні наукові дослідження – наукові дослідження, зосереджені на використанні результатів теоретичних фундаментальних досліджень для вирішення практичних проблем. На основі прикладних наукових досліджень розробляються новітні технології, нове обладнання, інноваційні способи організації виробництва, технологічні процеси з метою отримання безпосереднього економічного або соціального ефекту.

Принцип – висхідне концептуальне положення наукової теорії, вчення, наукової дисципліни чи типу світогляду, яке позначає найабстрактніше визначення ключової ідеї і є початковою формою систематизації знань.

Принципи діалектики – основні концептуальні положення, які відображають найсуттєвіші характеристики дійсності, як-от принцип розвитку, принцип взаємозв'язку, принцип єдності і боротьби протилежностей.

Принцип – те, що лежить в основі. Це базисне положення, яке пронизує систему знання та субординує його.

Природа – філософська категорія, котра позначає все суще, увесь світ у різноманітності його форм і проявів.

Причина – філософська категорія, в якій з'ясовуються певні особливості існування явищ і процесі, котрі у свою чергу визначають інші явища або процеси

Проблема (у науці) – внутрішня суперечність знання, яка виникає внаслідок послідовного розгортання якої-небудь наукової теми; в загальному плані – це є знання про незнання.

Проблема дослідження – суперечність у знанні, зумовлена реальними протиріччями у галузі теоретичних знань і практики, що потребує вирішення шляхом проведення нового дослідження.

Провіденціалізм – філософський принцип, згідно з яким історичний процес є закономірним втіленням волі зовнішніх сил або Божого провидіння.

Простір – форма буття матерії, котра характеризується такими атрибутами як протяжність, структура, взаємодія, впорядкованість, зв'язок явищ.

Протилежності – це взаємопов'язані сторони єдиного, які одночасно покладають і виключають одна одну, і перебувають у відношенні єдності і боротьби.

Психоаналіз – напрямок у філософії й психології, висхідною позицією якого є визнання домінуючої ролі підсвідомого у житті людини (З. Фройд).

Раціоналізм – філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є розум.

Реалізм – філософський напрям, згідно з яким загальні поняття (універсалиї) існують реально як сутності речей.

Революція (наукова) – якісні перетворення в науці, пов'язані зі зміною наукової картини світу, фундаментальної наукової теорії або найбільш характерних для даної епохи способів пояснення і засобів опису реальності.

Регулятивні принципи наукового пізнання – норми пізнавальної діяльності в науці, хоча і менш визначені і менш експліцитні, ніж методологічні принципи (наприклад, такі норми, як простота, краса, гармонія тощо або як принцип простоти, принцип естетичної досконалості, принцип гармонії тощо). Термін "регулятивний принцип наукового пізнання" вживається і в більш широкому смислі, характеризуючи, інакше кажучи, будь-які норми пізнавальної діяльності в науці.

Редукціонізм – філософсько-методологічна концепція, прихильники якої абсолютизують статус принципу редукції, припускаючи повне зведення складного до простого, більш високоорганізованої форми руху матерії до менш організованої форми, наприклад, біологічного до хімічного, тобто припускається можливість пояснення сутності біологічних процесів на основі законів хімії або фізики. Іншими словами, в межах редукціонізму заперечується якісна специфіка більш високоорганізованої форми руху матерії. Окремим випадком редукціонізму є механіцизм.

Редукція – метод мислення, який завбачує можливість зведення одних явищ до інших.

Релятивізм – філософський принцип, в межах якого абсолютизується мінливість суб'єктивність істини.

Рефлексія – принцип людського мислення, спрямований на усвідомлення й осмислення власних засад і форм.

Розвиток – спрямована закономірна зміна матеріальних й ідеальних об'єктів. В результаті розвитку виникає якісно новий стан суб'єкта.

Розсудок – висхідний рівень мислення, де оперування абстракціями відбувається в межах певної незмінної, наперед заданої схеми.

Розум – вищий рівень людського пізнання, якому властиві творче оперування абстракціями та рефлексією

Романтизм – філософська течія, представники якої розглядали природу як художній витвір духу, проповідували культ генія, провідну роль у пізнанні відводили мистецтву та інтуїції.

Рух – філософська категорія, яка використовується для позначення активності й взаємодії одних явищ з іншими як універсального способу існування світу.

Самість – внутрішній центр людської особистості, концентрацію особистих якостей людини.

Самосвідомість – здатність людини поглянути на себе збоку, тобто дистанціюватися від себе, побачити себе очима Іншого.

Свідомість – специфічна якість психічної діяльності, в межах якої дійсність відображається у формах культури, тобто у штучних, неприродних формах, витворених людиною у процесі сторичного розвитку.

Світогляд – система найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу.

Свобода – одна з характерних рис людини, яка полягає в тому, що людина може діяти (або не діяти) з власної волі, не де термінуючись обставинами.

Семіотика – наука про знакові системи. Основоположник – Ч. Пірс.

Сенс життя – система знань і оцінок, яка виправдовує або тлумачить певні моральні норми та цінності, визначаючи напрями доцільної діяльності індивіда.

Сенсуалізм – філософський напрям, згідно з яким відчуття є єдиним джерелом пізнання (Дж. Локк, Дж. Берклі, Е. Мах).

Силогізм – дедуктивний умовивід, в якому з двох суджень (засновків) робиться висновок.

Синтез – метод пізнання, у процесі якого відбувається поєднання частин у ціле.

Системний аналіз (підхід) – спосіб вивчення характеристик системних об'єктів на основі використання таких категорій, як «система», «елемент», «структура», «зв'язок», «відношення», «зміст», «форма», «частина», «ціле», «функція», «взаємодія».

Сім'я – соціально-біологічна спільнота, що існує на підставі шлюбних зв'язків, кровної спорідненості або всиновлення, яка регулює стосунки між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми та відповідає за виконання притаманних їй різноманітних функцій.

Скептицизм – філософський напрям, висхідною позицією якого є сумнів у можливості досягнення істини (Піррон, Секст Емпірик).

Спеціалізація – складова спеціальності, яка визначається вищим навчальним закладом та завбачує профільну спеціалізовану освітньо-професійну та освітньо-наукову програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти.

Спеціальність – складова конкретної галузі знань, в межах якої здійснюється професійна підготовка.

Сприйняття – процес відображення дійсності у формі чуттєвого образу об'єкта. Сприйняття дає цілісну інформацію про об'єкт, який діє безпосередньо на декілька органів чуттів, синтезуючи окремі почуття.

Соліпсизм – форма суб'єктивного ідеалізму, в межах якого єдиною справжньою реальністю визнається свідомість суб'єкта (Е. Гуссерль).

Софізм – хибний силогізм (умовивід), якому надано видимість правильної форми з метою навмисного введення співбесідника в оману.

Софісти – давньогрецькі мислителі V ст. до н. е. (Протагор, Горгій та ін.), які вперше поставили людину в центр філософського осмислення, релятивізували істину, не гребували різними засобами, щоб збити людину з пантелику.

Спіритуалізм – філософський напрям, згідно з яким основою існування світу є духовне начало. Поняття тотожне ідеалізму. Вживається у західній філософській традиції.

Сприйняття – цілісний образ предмета, безпосередньо даний у живому спогляданні, в сукупності всіх його аспектів.

Спокій – форма руху, під час якої об'єкт може перебувати у стабільному стані щодо певної системи, однак обов'язково рухається щодо інших систем.

Стоїцизм – філософський напрям, представники якого, концентруючись на етичній проблематиці, обстоювали незворушність, відстороненість від бід і радощів життя (Зенон, Луцій Сенека, Марк Аврелій).

Структуралізм – напрям у філософії XX ст., в межах якого провідним методом пізнання у сферах соціології, культурології, етнографії, мовознавства та ін. є структурно-функціональний метод (В. Пропп, К. Леві-Стросс).

Суб'єкт – той, хто пізнає – людина, група людей, соціальна група.

Суб'єктивізм – філософський напрям, в межах якого все суще пояснюється через наявність свідомості суб'єкта.

Суб'єктивний ідеалізм – напрям у філософії, згідно з яким свідомість людини є творцем об'єктивного світу. Існує сенсуалістичний суб'єктивний ідеалізм (Дж. Берклі, Д. Юм, Е. Мах), згідно з яким відчуття як основа становлення об'єктивної дійсності є суто суб'єктивним переживанням; та трансцендентальний суб'єктивний ідеалізм (І. Кант, Й. Фіхте, неокантіанці, феноменологи, екзистенціалісти), за яким категоріальна структура свідомості є основою конструювання світу.

Сублімація – непряме, опосередковане (іноді символічне) виявлення несвідомого у діяльності людини.

Субстанція – незмінна першооснова всього сущого.

Судження – форма мислення, яка відображає явища і процеси дійсності у їх зв'язках.

Суперечність – відношення протилежностей, котрі одночасно не можуть бути істинними.

Схоластика – філософський напрямок періоду Середньовіччя, в межах якого поєднані релігійно-філософські засновки за раціоналістичною методикою та формально-логічними проблемами.

Сцієнтизм та антисцієнтизм – філософсько-світоглядні орієнтації ХХ т., в межах яких відбувається абсолютизація науки у її здатності вирішити нагальні проблеми людства. Антисцієнтизм – це песимістичний погляд на здатність науки та техніки забезпечити соціальний прогрес; критика самої ідеї науково-технічного прогресу людства.

Теза – систематизована форма викладення ключових положень, ідей, думок, спостережень за умови відсутності вказівки на неістотні несуттєві ознаки конкретного об'єкту пізнання.

Тези доповіді – опубліковані на початку наукової, науково-теоретичної або науково-практичної конференції (форуму, з'їзду, симпозіуму) матеріали, які містять положення ключових висновків наукової доповіді.

Телеологія – філософське вчення про мету, доцільність, згідно з якою все для чогось призначене та має свою ціль.

Тема наукового дослідження – формулювання конкретного наукового завдання, яке охоплює частину наукової проблеми і може бути вирішеним у межах конкретного наукового дослідження.

Теологія – богослів'я, вчення про Бога.

Теоретичний рівень наукового пізнання – рівень, який характеризується діяльністю суб'єкта з абстрактними та ідеалізованими об'єктами. У зв'язку з цим методи наукового пізнання, що діють на цьому рівні, і форми наукового пізнання, що функціонують на цьому рівні, називають теоретичними.

Теорія – форма наукового пізнання, в межах якої дається цілісна уява про закономірності й істотні зв'язки певних сфер дійсності.

Теоцентризм – релігійно-філософський принцип, згідно з яким єдиний Бог є абсолютним началом і центром Всесвіту.

Термін – поняття, слово чи словосполучення, яке чітко, точно і однозначно називає предмет, явище і розкриває його зміст.

Технологічна революція – перехід до якісно нових способів технічної та виробничої діяльності, можливість яких відкрилася разом із досягненнями в галузях електроніки, інформаційної техніки, генної інженерії.

Технологія – виправдані способи застосування техніки та поєднання окремих ланок процесів людської діяльності.

Техногенне суспільство – суспільство, яке ґрунтується на досягненнях технологічної революції, володінні інформацією, лібералізації суспільних відносин.

Техносфера – сукупність процесів на поверхні планети, що за складом являє колосальну кількість технічних засобів, пристроїв, обладнання і що має особливі властивості та закономірності функціонування.

Тотемізм – віра в надприродну спорідненість груп людей (роду, племені) з певними видами тварин, рослин, явищами природи.

Узагальнення – метод пізнання, в межах якого відбувається логічний перехід від одиничного до загального.

Умовивід – форма мислення, в межах якої з попередньо здобутого знання з одного чи кількох суджень виводить нове знання.

Уявлення – відтворення образу предмета у свідомості, без безпосередньої взаємодії з ним, але на основі попереднього чуттєвого досвіду.

Факт (науковий) – форма емпіричного знання, особливого роду речення з стійкою істиннісною оцінкою і таке, що фіксує емпіричне знання. Емпіричне знання, науковий факт, протиставляються науковій теорії чи науковій гіпотезі.

Фаталізм – філософський принцип, згідно з яким доля людини напередвизначена зовнішніми об'єктивними факторами.

Феномен – явище, дане у досвіді, в актах чуттєвого сприйняття. Протилежним до феномену є ноумен як умоглядне, абстрактне явище, котре лежить за межами відчуттів.

Феноменологія – напрям в західній філософії та культурі ХХ ст., що зосереджується на дослідженні «чистих» утворень свідомості (її смислу, очищеного від міфологічних, наукових, ідеологічних, повсякденно-побутових установок, схем).

Фетишизм – віра в існування у матеріальних об'єктів надприродних властивостей.

«Філософія життя» – напрям в західній філософії кінця ХІХ – ХХ ст., представники якого проголосили життя (в його біологічній чи психологічній формах) основним предметом філософії (Ф. Ніцше, А. Бергсон, З. Фрейд).

Філософія історії – філософська дисципліна, в межах якої досліджується загальність і сутність історичного процесу, іманентна логіка розвитку суспільства.

Філософія культури – філософська дисципліна, предметом якої є дослідження основних засад культури як процесу й цілісності, її закономірностей та перспектив розвитку.

Філософія права – філософська дисципліна, в межах якої вивчається зміст і сутність права, його роль у житті людини, держави та суспільства.

Філософія релігії – філософська дисципліна, предметом якої є осмислення природи, сутності, сенсу релігії та Бога.

Філософія – теоретичний світогляд, вчення, в межах якого відбувається осмислення всезагального у світі, в людині і суспільстві.

Філософська антропологія – філософська дисципліна, предметом якої є дослідження природи і сутності людини.

Формалізація – метод дослідження об'єктів шляхом відображення їх структури у знаковій формі за допомогою штучних мов та ін.

Формальна логіка – наукова дисципліна, предметом якої є дослідження основних форм і законів мислення, конструювання і дослідження правил перетворення висловлювань, що зберігають істинність безвідносно до змісту вхідних у ці висловлювання понять.

Фрейдизм – загальна назва шкіл, котрі застосовують психологічне вчення З. Фрейда для пояснення явищ культури, творчості, діяльності, свідомості. Фрейдизм вважає несвідоме вирішальним або істотним чинником зазначених явищ.

Фундаментальні наукові дослідження – експериментальна та теоретична діяльність, зосереджена на отриманні якісно нових знань про основні закономірності світоустрою, становлення і розвитку людини як біосоціальної істоти і суспільства в цілому.

Футурологія – наукова дисципліна, предметом вивчення якої є перспективи розвитку у майбутньому людської цивілізації.

Цивілізація – відносно самостійне цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване у просторі й часі, що може мати ієрархічні рівні (наприклад, антична цивілізація, римська цивілізація).

Час – форма існування матерії, котра характеризується послідовністю, змінюваністю одних стадій іншими, тривалістю розвитку процесів, відокремленістю одних стадій розвитку від інших. Час має спрямованість від минулого через теперішнє до майбутнього.

Штучний інтелект – сфера реальності, яка виникла внаслідок людської діяльності як спроба моделювання й відтворення здатності людини мислити. На поч. ХХІ ст. штучний інтелект втілюється в діяльності персональних комп'ютерів і системи Інтернет.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Добронравова Ірина. Практична філософія науки: збірка наукових праць. Суми: Університетська книга, 2017. 352 с.
2. Кузь О.М., Чешко В. Ф. Філософія науки : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.
3. Капіца В.Ф. Філософія науки: інноваційна методологія та епістемологія ноосферного зросту знань. Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2018. 731 с.
4. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. І.С. Добронравової (ч. 1), О.В. Руденко (ч. 2). Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с. https://dut.edu.ua/uploads/1_2033_56166122.pdf
5. Мондін Б. Епістемологія і космологія : підруч. системат. Філософії. Т. 2/ пер. з іт. Богдана Завідняка, Андрія Капустинського. Львів : Місіонер, 2022. 213 с.
6. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: «Новий Світ-2000», 2020. 209 с.
7. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. Київ: НУХТ, 2022. 385 с. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47687/1/MND.pdf>
8. Філософія науки: підручник / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін.; за ред. І. С. Добронравової. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 255 с.

Додаткова література:

1. Бойченко М. І. Системний підхід у соціальному пізнанні: ціннісні та функціональні аспекти. Монографія. Київ: ПРОМІНЬ, 2011. 320 с.
2. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Том 1: Герменевтика І: Основи філософської герменевтики. Київ: Юніверс, 2000. 464 с.
3. Гайдеггер М. Дорогою до мови / Пер. з нім. В. Кам'янця. Львів: Літопис, 2007. 232 с.
4. Гелнер Ернест. Розум і культура. Історична роль раціональності та раціоналізму / Пер. з англ. Сергія Савченка. Київ: НВ «Акта», 2004. 298 с.
5. Гусерль Е. Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки / Пер. і післямова В. Кебуладзе. Харків.: Фоліо, 2018. 372 с
6. Гусерль Е. Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії: Кн. 1. Загальний вступ до чистої феноменології; пер. з нім. і ком. В. Кебуладзе. Харків: Фоліо, 2020. 348 с.
7. Етика та раціональність у науковому дослідженні : Навчальний посібник/ В. С. Ратніков, А. І. Теклюк. Вінниця: ВНТУ, 2022. 143 с.

URL: <https://iq.vntu.edu.ua/repository/getfile.php/5005.pdf>

8. Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія. Київ: Лібра, 1999. 488 с.
9. Історія філософії. Словник / За ред. В. І. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
10. Ільїн В. В. Апологія ірраціонального. Філософія для тебе. Київ: Вид-во Європейського університету, 2005. 232 с.
11. Колесников О. В. Основи наукових досліджень. 2-ге вид. випр. та доп. Навч. посіб. Київ: Центр учб. літ-ри, 2011. 144 с. URL: http://www.immsp.kiev.ua/postgraduate/Biblioteka_trudy/OsnjvyMetDoslilKolesnykov2011.pdf
12. Ковтун Н. М. Воля як основа соціальної активності: теоретико-методологічний аналіз. Монографія. Житомир: Видавництво Євенок О. О., 2014. 292 с.
13. Ковтун Н. М. Методологія наукових досліджень: навчально-методичний посібник для магістрантів спеціальності 033 Філософія. Видання 2-ге, доповнене і доопрацьоване. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 130 с.
14. Ковтун Н. М. Структурно-функціональний аналіз архетипу культурного героя. Монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ, 2019. 182 с. <http://eprints.zu.edu.ua/31708/>
15. Ковтун Н. М., Заглада В. М., Шкіль Л. Л. Методологія порівняльного аналізу у трактаті «Політика» Аристотеля. *Політикус*. 2023. Випуск 4. С. 15–20.
16. Ковтун Н. М. Філософія історії: посібник для магістрантів спеціальності 033 Філософія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 132 с.
17. Kovtun Nataliia, Vitiuk Irina, Skil Liudmila. Intentionality and Akrasiain the Context of John Searle's Classical Rationality Critics. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Випуск 29. С. 75–83.
18. Kovtun Nataliia, Polishchuk Olena, Vitiuk Iryna, Sapeńko Roman and Trocha Bogdan. The principle of “incomplete comprehension of object” in the context of the discourse of uncertainties in a digital society. *SHS Web of Conferences* 104, 02007 (2021). DOI <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110402007>
19. Кун Томас. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.
20. Кримський С. Запити філософських смислів. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.
21. Лакатош І. Дослідницькі програми Поппера і Куна у фокусі фальсифікаціонізму (переклад А. В. Фурмана). *Філософія. Суспільство*, 2013. № 4: 6–17.
22. Леві-Строс К. Структурна антропологія. Київ: Основи, 2000. 387 с.
23. Лук'янець В.С. та ін. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури: Монографія. Київ, 2000. 304 с.

24. Мерло-Понті Моріс. Феноменологія сприйняття. Пер. з фр., післямова та прим. О. Йосипенко, С. Йосипенко. Київ: Український Центр духовної культури, 2001. 552 с.
25. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання. Львів, 2000. 296 с.
26. Поліщук О. П. Інтуїція. Природа, сутність, евристичний потенціал: монографія. Київ: Видавництво ПАРАПАН, 2010. 228 с.
27. Попович М. В. Раціональність і виміри людського буття. Київ: Сфера, 1997. 290 с.
28. Поппер Карл. Злиденність історизму. Київ: «Абрис», 1994. 192 с.
29. Попович М. Проблема теорії ментальності. Київ: Наукова думка, 2006. 403 с.
30. Просяник О.П. Наукова концепція Ф. де Соссюра: досвід реінтерпретації. https://chtyvo.org.ua/authors/Prosianyk_Oksana/Naukova_kontseptsiiia_F_de_Sossiura_dosvid_reinterpretatsii/#comments
31. Самардак М. М. Філософія науки. Напрями, теми, концепції. К.: Парапан, 2011. 203 с.
32. Рікер Поль. Історія та істина. Київ: КМ Academia: Пульсари, 2001. 393 с.
33. Рубанець О. М. Методологічні засади когнітивних досліджень. *Софія*. Гуманітарно-релігійозна вісник. № 2 (4). 2015. С.86-89.
34. Рубанець О.М. Філософські проблеми наукового пізнання. Суми: Університетська книга, 2013. 229 с.
35. Русяєва Т. Г. Діалогова епістемологія в умовах сучасного розвитку науки. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2010. № 1. С. 95-98. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2010_1_25
36. Фареник С. Логіка і методологія наукового дослідження. Київ: Вид. УАДУ, 2000. 340 с.
37. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. кол. Шинкарук В. І. Київ: «Абрис», 2002. 744 с.

Інтернет-ресурси

1. Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка. URL: http://irbis.zu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe
2. Бібліотека українських підручників. URL: <http://pidruchniki.ws/>
3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського URL: <http://nbuv.gov.ua/node/554>
4. Інститут філософії ім. Г.Сковороди НАН України (офіційний сайт). URL: <https://www.filosof.com.ua/>